

**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Фрицюк В.А.

**ПЕДАГОГІКА:
навчально-методичний посібник для
самостійної роботи**

Вінниця - 2026

УДК 378.041:37.013(072)

Навчально-методичний посібник рекомендований до друку рішенням вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №16 від 27.05.2026 р.)

Рецензенти:

Акімова О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і освітнього менеджменту;

Волошина О.В., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту

Педагогіка: навчально-методичний посібник для самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / упорядник: Фрицюк В.А., Вінниця : «Твори», 2026. 120 с.

У навчально-методичному посібнику подано завдання для самостійної роботи для здобувачів ступеня бакалавра.

Для викладачів, здобувачів ступеня бакалавра, науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

УДК 378.041:37.013(072)

© Фрицюк 2026

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ З ПЕДАГОГІКИ: ЗМІСТ, ФОРМИ І ДИДАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Самостійна робота здобувачів є важливою складовою освітнього процесу у педагогічній вищій школі, оскільки сприяє формуванню їхньої професійної компетентності, розвитку самостійності мислення, навичок дослідницької діяльності та здатності до рефлексії. Самостійна робота відіграє важливу роль у процесі вивчення педагогіки, оскільки забезпечує глибоке та усвідомлене засвоєння знань, формує вміння критично мислити, аналізувати педагогічні явища, приймати обґрунтовані рішення. Самостійне опрацювання матеріалу дає змогу здобувачам закріпити лекційний матеріал, розширити знання, здобуті з додаткових джерел, формує вміння самостійно працювати з науковою літературою. Така діяльність індивідуалізує процес навчання, оскільки студент самостійно обирає темп, зміст та форму роботи відповідно до своїх інтересів і можливостей. Крім того, самостійна робота є підготовкою до майбутньої практичної діяльності, адже включає аналіз педагогічних ситуацій, розробку планів, створення проєктів, підготовку презентацій. Отже, самостійна робота є не лише важливою складовою освітнього процесу, а й дієвим інструментом формування професійної компетентності майбутніх учителів, їхньої відповідальності та здатності до саморозвитку в педагогічній сфері.

Навчально-методичний посібник з педагогіки пропонує широкий спектр завдань для самостійного опрацювання здобувачами, які охоплюють ключові аспекти педагогічної діяльності – від теоретичних до практико-орієнтованих.

Зміст завдань орієнтовано на поглиблення знань майбутніх педагогів з теорії виховання, навчання та управління освітнім процесом, а також на розвиток умінь застосовувати

педагогічні знання в реальних або змодельованих ситуаціях. Завдання мають різноманітні форми, які відповідають сучасним підходам до організації навчання у вищій школі: аналітичні, дослідницькі, творчі, проєктні.

З-поміж основних видів завдань для самостійної роботи здобувачів у навчально-методичному посібнику використано такі, як: підготовка реферату, розробка мультимедійної презентації, педагогічний аналіз, розв'язання педагогічних задач, дослідження педагогічних методів і прийомів, аналіз педагогічної літератури, розробка конспекту уроку або виховного заходу, аналіз педагогічних ситуацій, тестування тощо.

Зокрема, підготовка реферату передбачає самостійний вибір актуальної теми, пов'язаної з теоретичними чи прикладними аспектами педагогіки (наприклад, формування ціннісних орієнтацій в учнів, педагогіка співробітництва, інклюзивна освіта тощо). Здобувач сам аналізує наукову літературу, систематизує інформацію, формулює висновки та оформлює текст згідно з академічними вимогами. Основна мета – навчити майбутніх педагогів знаходити, критично оцінювати й логічно структурувати інформацію.

Розробка мультимедійних презентацій спрямована на формування навичок публічного представлення педагогічних ідей. Здобувач обирає тему, що має практичну значущість, добирає релевантні ілюстрації, узагальнює основні положення у вигляді слайдів та готує змістовний виступ. У центрі уваги – візуалізація складних понять, логіка викладу та ораторські навички.

Педагогічний аналіз передбачає глибоке вивчення конкретного об'єкта: уроку, виховного заходу, педагогічної ситуації чи діяльності вчителя. Здобувач визначає критерії оцінювання, використовує педагогічну термінологію, проводить логічний аналіз дій суб'єктів освітнього процесу,

оцінює ефективність застосованих методів та прийомів, формулює рекомендації щодо вдосконалення педагогічної практики.

Розв'язання педагогічних задач спрямоване на аналіз ситуаційних завдань, у яких змодельовано типові чи проблемні ситуації педагогічної взаємодії. Важливим є вміння виявляти суперечності, прогнозувати наслідки прийнятих рішень та пропонувати конструктивні способи розв'язання з урахуванням теоретичних знань та етичних норм педагогічної діяльності.

Аналіз педагогічної літератури орієнтує здобувачів на розвиток навичок критичного читання, інтерпретації наукового тексту та рефлексії над його змістом. Студент обирає тему, добирає наукові джерела, порівнює позиції різних авторів, формує власне бачення проблеми, аргументовано висловлює власну думку.

Аналіз педагогічних ситуацій сприяє розвитку педагогічного мислення та рефлексії. Здобувач детально описує педагогічну ситуацію, ідентифікує наявні проблеми, з'ясовує їхні причини, аналізує поведінку учасників освітнього процесу та пропонує обґрунтовані шляхи її вирішення.

Такий підхід до організації самостійної роботи забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток особистісних і професійних якостей майбутнього педагога: аналітичності, ініціативності, творчості, здатності до самонавчання та саморозвитку.

Водночас, вказаний підхід спрямований на досягнення мети вивчення цієї навчальної дисципліни, що полягає в підготовці майбутніх фахівців щодо засвоєння ними системи принципів, форм, методів і прийомів навчання та виховання, формування загальнопедагогічної компетентності та розвитку педагогічного мислення; оволодіння технологіями формування особистості майбутнього педагога та готовності до професійного

самовдосконалення й саморозвитку, продуктивної педагогічної діяльності.

Також ефективна організація самостійної роботи позитивно впливає, з-поміж іншого, на вирішення таких завдань: засвоєння ключових положень і проблематики сучасної педагогіки; забезпечення розуміння сутності педагогічної діяльності, методології педагогіки; формування педагогічної позиції та індивідуального стилю педагогічної діяльності; формування досвіду самостійного і творчого аналізу та оцінки педагогічних явищ і процесів; набуття умінь теоретичного проектування та практичного конструювання освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості учнів та їх творчу самореалізацію; формування готовності до педагогічної праці на гностичному, комунікативному, операційному рівнях; формування відповідального, творчого ставлення до педагогічної діяльності; формування педагогічного мислення, професійної самосвідомості та готовності до професійного саморозвитку.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

Програма навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ І ДИДАКТИКА

ТЕМА 1. Педагогіка – наука про виховання

Педагогіка як наука про виховання. Функції та категорії педагогіки. Система педагогічних наук: загальна педагогіка, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, спеціальна педагогіка, предметні методики; дошкільна педагогіка, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих. Структура педагогіки як навчальної дисципліни.

Стадії розвитку педагогіки : народна педагогіка; духовна педагогіка світська педагогіка.

Предмет педагогіки. Педагогіка як теоретико-прикладна наука. Основні функції педагогіки.

Педагогіка є фундаментальною наукою, предметом якої є цілісний педагогічний процес, спрямований на навчання, виховання та всебічний розвиток особистості в умовах спеціально організованої взаємодії. Вона фокусується не просто на об'єкті виховання, а на виявленні об'єктивних закономірностей, принципів і методів, за якими здійснюється передача соціального досвіду між поколіннями. У сучасній системі знань педагогіка розглядається як теоретико-прикладна дисципліна, що гармонійно поєднує в собі глибоке наукове дослідження та практичне мистецтво викладання. Теоретична складова відповідає за розбудову термінологічного апарату та відкриття законів освітньої діяльності, тоді як прикладна частина перетворює ці знання на конкретні технології, методики та інструментарій, адаптований до потреб сьогодення.

Ця наукова галузь реалізує свій потенціал через три ключові функції, що забезпечують її життєздатність.

Теоретична функція спрямована на опис, пояснення та діагностику педагогічних фактів, допомагаючи зрозуміти, чому певні підходи є ефективними, а інші – ні. Прогностична функція дозволяє науці зазирати в майбутнє, проектуючи нові освітні моделі та передбачаючи результати впровадження інновацій у навчальний процес. Нарешті, практична, або технологічна функція, замикає цей цикл, втілюючи результати досліджень у реальність через створення навчальних програм, підручників та методичних рекомендацій, які безпосередньо впливають на якість освіти та розвиток суспільства. Таким чином, педагогіка виступає не лише як спосіб пізнання освітньої дійсності, а й як потужний інструмент її цілеспрямованого перетворення.

Тема «Педагогіка – наука про виховання» розкриває сутність педагогіки як самостійної наукової галузі, що досліджує закономірності процесу виховання, навчання і розвитку особистості в умовах організованої освітньої взаємодії. У змісті теми висвітлюється предмет і об'єкт педагогіки, її структура, основні категорії, функції та зв'язки з іншими науками. Значну увагу приділено визначенню понять «виховання», «освіта», «навчання», «розвиток», аналізу їх взаємозв'язку та ролі у формуванні особистості. Розглядаються принципи та методологічні основи педагогічної науки, її теоретичні й практичні завдання, а також етапи становлення і розвитку педагогіки як науки. Педагогіка вивчається не лише як система знань, а і як важливий чинник суспільного розвитку, що відображає соціальні потреби та ідеали певної епохи. У контексті теми аналізується значення педагогічної діяльності в сучасному світі, її вплив на формування свідомого, відповідального та компетентного громадянина.

ТЕМА 2. Місце педагогіки в системі антропологічних наук

Зв'язок педагогіки з психологією, фізіологією, соціологією, філософією та іншими науками. Педагогічна наука і практика.

Педагогічні категорії як основні педагогічні поняття, що виражають наукові узагальнення: виховання, навчання, освіта.

Поняття «виховання» у широкому й вузькому значеннях.

Розвиток особистості як становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів – біологічних, психологічних, соціальних, економічних, екологічних та ін.

Соціалізація як соціальний розвиток особистості, її становлення як члена суспільства.

Соціалізація виступає фундаментальним процесом перетворення біологічного індивіда на повноцінного члена суспільства, що реалізується через активне засвоєння системи знань, соціальних норм, цінностей та культурних зразків, притаманних конкретній спільноті. Цей шлях соціального розвитку не є простою механічною передачею інформації, а становить складну внутрішню трансформацію, під час якої зовнішній соціальний досвід інтегрується у структуру особистості, формуючи її унікальну ідентичність та водночас здатність до гармонійного співіснування з іншими.

Становлення людини як члена соціуму відбувається безперервно протягом усього життя, охоплюючи різні етапи – від первинної соціалізації в колі сім'ї, де закладаються базові психологічні та етичні основи, до вторинної соціалізації через школу, університет, трудові колективи та медіапростір. У цьому контексті особистість не є пасивним об'єктом впливу; вона є активним суб'єктом, який у процесі взаємодії з агентами соціалізації вибирає, інтерпретує та навіть змінює ті ролі й моделі поведінки, які пропонує середовище. Таким чином, через соціалізацію досягається подвійний результат: з одного боку, забезпечується стабільність і спадкоємність суспільного устрою, а з іншого – відбувається самореалізація людини, яка

здобуває соціальну зрілість, автономність та здатність до відповідального вибору у складному світі людських відносин.

Категорії педагогіки. Педагогічні категорії – це основні педагогічні поняття, що виражають наукові узагальнення.

До основних педагогічних категорій належать: виховання, навчання, освіта.

У педагогіці поняття «виховання» вживається у широкому й вузькому значеннях. У широкому значенні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку особистості (охоплює навчання і виховання у вузькому значенні).

Дещо умовно в структурі особистості виділяють дві сфери: інструментальну (знання, уміння, навички, здібності) та мотиваційно-ціннісну (потреби, почуття, переконання, цінності, ідеали, риси характеру).

У вузькому значенні виховання – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Навчання – це спеціально організована, доцільна і керована взаємодія вчителя і учнів, спрямована на розвиток інструментальної сфери особистості (знань, умінь, навичок і здібностей).

Освіта – результат навчання, обсяг засвоєних учнем знань, умінь, навичок, способів мислення.

Розвиток особистості – становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів – біологічних, психологічних, соціальних, економічних, екологічних та ін..

Соціалізація – соціальний розвиток особистості, її становлення як члена суспільства.

Отже, тема «Місце педагогіки в системі антропологічних наук» розкриває взаємозв'язок педагогіки з іншими науками, що вивчають людину, зокрема з філософією, психологією,

соціологією, біологією, культурологією та медициною. Педагогіка як антропологічна наука вивчає людину в процесі її навчання, виховання і розвитку, що забезпечує її гармонійне становлення як особистості та суб'єкта соціальних відносин. У змісті теми аналізується об'єкт і предмет педагогіки у порівнянні з іншими людськими науками, визначаються міждисциплінарні зв'язки та особливості педагогічного підходу до вивчення людини. Розглядається вплив філософської антропології на формування педагогічних концепцій, а також значення психології для розуміння внутрішнього світу особистості, її мотивацій, потреб і закономірностей розвитку. З'ясовується роль соціології у вивченні соціального середовища як важливого чинника виховання, а також значення біологічних та медичних знань для розуміння фізіологічних і вікових особливостей людини. Особливу увагу приділено людинознавчому характеру педагогіки, її місцю в системі наук, що спрямовані на пізнання людини, і її унікальній ролі у формуванні цілісної особистості. Тема підкреслює, що педагогіка є невід'ємною частиною гуманітарного знання, яка не лише інтегрує результати інших наук, а й формує власні підходи до розуміння і розвитку людини.

ТЕМА 3. Організація і проведення педагогічних досліджень

Типи педагогічних досліджень: описове, експериментальне. Етапи педагогічного дослідження. Методи педагогічних досліджень. Спостереження. Метод експертних оцінок. Експеримент. Опитувальні методи: бесіда, інтерв'ю, анкетування. Якісні методи: аналіз результатів діяльності, документації, контент-аналіз. Методи математичного аналізу даних.

Методи педагогічних досліджень становлять собою систему науково обґрунтованих способів пізнання, які

дозволяють глибинно вивчати освітні явища та встановлювати закономірності розвитку особистості. Провідне місце серед них посідає спостереження – метод цілеспрямованого, систематичного сприйняття педагогічної дійсності в її природному стані, що дає змогу фіксувати реальну поведінку суб'єктів без безпосереднього втручання дослідника. Для отримання об'єктивних висновків у ситуаціях, де потрібна фахова аналітика складних процесів, залучається метод експертних оцінок, який передбачає опитування групи досвідчених фахівців для винесення незалежного судження про якість педагогічних об'єктів чи явищ.

Найбільш доказовим та інноваційним методом є педагогічний експеримент, що полягає в активному та контрольованому втручанні дослідника в освітній процес шляхом навмисної зміни умов навчання чи виховання для перевірки наукової гіпотези. Поряд із ним широко використовуються опитувальні методи, спрямовані на вивчення думок, мотивів та ціннісних орієнтацій учасників. Зокрема, бесіда реалізується як гнучкий діалог для безпосереднього з'ясування інформації в особистому спілкуванні, тоді як інтерв'ю має більш формалізований характер із заздалегідь визначеною структурою питань. Для масового збору первинних даних застосовується анкетування, яке завдяки письмовій формі дозволяє за короткий час отримати значний обсяг інформації від великої кількості респондентів. Системне поєднання цих інструментів забезпечує наукову вірогідність, точність та практичну значущість результатів педагогічного пошуку.

Отже, тема «Організація і проведення педагогічних досліджень» присвячена розкриттю науково-методичних основ дослідницької діяльності в галузі педагогіки. У змісті теми розглядаються цілі, завдання і значення педагогічних досліджень для розвитку теорії та практики освіти, формування

інноваційних підходів до навчання і виховання. Аналізується структура педагогічного дослідження, яка включає вибір теми, постановку проблеми, формулювання гіпотези, визначення об'єкта і предмета, уточнення мети та завдань, вибір методів і етапів дослідження. Окрема увага приділяється методологічним засадам дослідження, вибору адекватної методики, обґрунтуванню вибірки досліджуваних, збору, обробці та інтерпретації емпіричних даних. У темі розглядаються основні методи педагогічного дослідження – спостереження, анкетування, тестування, експеримент, інтерв'ювання, аналіз документів, моделювання та інші. Висвітлюється процедура організації педагогічного експерименту, етапи його проведення та критерії наукової достовірності результатів. Розкривається етичний аспект досліджень, який передбачає дотримання академічної доброчесності, об'єктивності та відповідальності дослідника. Завершується тема аналізом вимог до оформлення результатів педагогічного дослідження, зокрема підготовки звітів, наукових публікацій, виступів на конференціях та захисту дослідницьких робіт.

Етапи і методи педагогічного дослідження.

У педагогічних дослідженнях виділяють чотири основні етапи: від початкової стадії формулювання проблеми до остаточних висновків.

1. Постановка проблеми. Дослідник має визначити, що конкретно він збирається вивчати.

2. Формулювання гіпотез стосовно передбачуваних причин досліджуваного явища. Дослідник заздалегідь прогнозує, що може бути виявлене в процесі дослідження.

3. Перевірка гіпотези. Дослідник має зібрати дані і проаналізувати їх, використовуючи відповідні статистичні критерії. Щоб перевірити істинність гіпотези, вибирають придатні для цього методики, визначають умови проведення

перевірки, вимірювальні інструменти і кількість вимірів, а також намічають ті особливості педагогічного процесу, що будуть контролюватися в ході дослідження.

4. Формулювання висновків. З огляду на результати попереднього етапу, дослідник формулює висновки про наявність чи відсутність причинно-наслідкових зв'язків, що передбачалися у вихідних гіпотезах.

ТЕМА 4. Розвиток, соціалізація і виховання особистості

Поняття про особистість. Структура особистості. Інструментальна (пізнавальна і психомоторна) та мотиваційна сфери особистості.

Психічний розвиток і дозрівання. Фактори розвитку особистості.

Роль спадковості у розвитку особистості.

Вплив середовища на розвиток особистості. Поняття про соціалізацію. Фактори соціалізації.

Активність особистості як умова її розвитку.

Середовище є вирішальним простором і джерелом становлення особистості, оскільки саме в ньому людина знаходить культурні та соціальні зразки для наслідування, реалізує свої потенційні можливості та набуває досвіду суспільних відносин. Процес входження індивіда в це середовище визначається як соціалізація – багатогранне явище, що передбачає не лише пасивне засвоєння суспільних норм, цінностей та знань, а й активне відтворення соціальних зв'язків через власну діяльність і спілкування. На цей процес впливає розгалужена система факторів, які за масштабом впливу традиційно поділяють на чотири рівні.

До мікрофакторів належить найближче оточення людини, як-то сім'я, група однолітків, освітні заклади та релігійні організації, що безпосередньо взаємодіють з особистістю.

Мезофактори охоплюють умови проживання в певному регіоні, тип поселення, вплив засобів масової комунікації та особливості субкультур, тоді як макрофактори визначаються впливом держави, суспільства, культури та панівної ідеології. Окремо виділяють мегафактори, до яких належать глобальні процеси, планетарні проблеми, інтернет-простір та космос, що сьогодні все помітніше корегують світогляд сучасної людини. Таким чином, розвиток особистості є результатом складної динамічної взаємодії індивідуальних якостей людини з усією сукупністю цих факторів, де соціалізація слугує містком між внутрішнім світом суб'єкта та вимогами зовнішнього соціуму.

Отже, тема «Розвиток, соціалізація і виховання особистості» розкриває сутність і взаємозв'язок ключових процесів формування людини як соціальної істоти. У її змісті розглядаються теоретичні підходи до розуміння розвитку особистості, що охоплює фізичне, психічне, духовне, моральне та соціальне зростання індивіда протягом життя. Аналізується поняття соціалізації як процесу входження людини в суспільство, засвоєння нею норм, цінностей, знань і моделей поведінки, притаманних конкретній культурі, а також активного включення в соціальні відносини. Увага зосереджується на ролі виховання як цілеспрямованого педагогічного впливу, що сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню її моральних якостей, світогляду, громадянської позиції та життєвої активності. Вивчаються чинники, умови та закономірності розвитку й соціалізації, зокрема вплив сім'ї, освітніх інституцій, однолітків, засобів масової інформації та культурного середовища. Підкреслюється важливість взаємодії природних і соціальних передумов у формуванні індивідуальних особливостей людини, а також роль педагога у підтримці, коригуванні та спрямуванні цих процесів. Тема розглядає сучасні педагогічні підходи до виховання в умовах змінного соціального середовища, необхідність

врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, а також орієнтацію на гуманістичні цінності, свободу вибору й особистісну самореалізацію.

ТЕМА 5. Виховання як фактор розвитку особистості

Поняття виховання: побутове, соціологічне, широке педагогічне, вузьке педагогічне. Метафори виховання. Технократична і натуралістична концепції виховання.

Взаємозв'язок між розвитком, соціалізацією і вихованням особистості.

Розвиток, соціалізація та виховання особистості перебувають у стані складної динамічної взаємодії, де кожен процес доповнює та зумовлює інші, утворюючи єдиний шлях становлення людини. Розвиток є фундаментальною основою, що охоплює кількісні та якісні зміни в організмі та психіці, створюючи біологічні та психологічні передумови для подальшого зростання. Водночас цей розвиток неможливий поза межами соціалізації – широкого, часто стихійного процесу входження індивіда в суспільне середовище та засвоєння ним соціального досвіду. На перетині цих процесів особливу роль відіграє виховання, яке постає як спеціально організована, цілеспрямована діяльність, покликана впорядковувати соціалізацію та надавати розвитку особистості певного вектору.

Виховання фактично виступає «керованою соціалізацією», оскільки воно фільтрує зовнішні впливи, допомагаючи людині виокремлювати конструктивні цінності та норми серед безлічі стихійних чинників. Воно не лише спирається на актуальний рівень розвитку людини, а й випереджає його, створюючи «зону найближчого розвитку» та стимулюючи розкриття внутрішнього потенціалу. Таким чином, виховання інтегрує природні задатки розвитку та зовнішні умови соціалізації в цілісну структуру особистості. У

цьому зв'язку розвиток забезпечує можливість навчання, соціалізація надає необхідний зміст і контекст, а виховання забезпечує цілеспрямованість і системність, дозволяючи людині не просто адаптуватися до суспільства, а й стати активним суб'єктом власного життя та культури.

Теорії розвитку особистості: біогенетичні, соціогенетичні, теорії взаємодії двох факторів, персоналістичні. Професійний саморозвиток особистості.

Розвиток особистості в науковому дискурсі пояснюється крізь призму декількох фундаментальних підходів, кожен з яких акцентує увагу на різних рушійних силах цього процесу. Біогенетичні теорії ґрунтуються на переконанні, що становлення людини зумовлене передусім спадковістю та біологічними чинниками, де основні етапи життя є генетично запрограмованими, а соціальне середовище лише створює умови для розгортання природних задатків. На противагу їм, соціогенетичні теорії стверджують домінуючу роль суспільного оточення та навчання, розглядаючи особистість як продукт зовнішніх впливів, де досвід та соціальні стимули фактично «ліплять» людину незалежно від її біологічної основи.

Теорії взаємодії двох факторів, зокрема теорія конвергенції, пропонують компромісний погляд, згідно з яким розвиток є результатом синтезу спадковості та середовища, де обидва чинники взаємно доповнюють один одного: біологія визначає межі можливого, а соціум – ступінь реалізації цього потенціалу. Нарешті, персоналістичні теорії переносять центр уваги на внутрішню активність самої людини, підкреслюючи її унікальність, волю та прагнення до самоактуалізації. У цьому контексті особистість постає не як пасивний результат дії генів чи обставин, а як свідомий суб'єкт, який самостійно обирає шлях свого розвитку, долає зовнішні детермінанти та створює власну ідентичність через творчість і відповідальний вибір.

Отже, тема «Виховання як фактор розвитку особистості» розкриває виховання як один із провідних чинників формування особистості, її світогляду, моральних якостей, громадянської позиції та загального культурного рівня. У змісті теми аналізується виховання як цілеспрямований і систематичний процес впливу на розвиток людини, який здійснюється в освітньому середовищі, у сім'ї, соціальних інституціях і через міжособистісну взаємодію. Виховання розглядається у контексті гармонійного розвитку інтелектуальної, емоційної, вольової та духовної сфер особистості, а також як засіб формування соціально значущих якостей: відповідальності, толерантності, працелюбності, ініціативності. Вивчаються основні функції виховання, його принципи, зміст, методи і форми, що забезпечують позитивний вплив на процес становлення особистості. Особлива увага приділяється ролі виховного середовища, педагогічної підтримки та індивідуального підходу, які створюють умови для розвитку здібностей, самореалізації та соціалізації дитини. Наголошується, що ефективне виховання сприяє не лише адаптації до суспільних норм, але й розвитку критичного мислення, моральної свідомості, здатності до самовдосконалення та активної участі в суспільному житті. Тема також охоплює сучасні виклики виховання в умовах глобалізації, інформаційного суспільства та змінних ціннісних орієнтирів, що вимагають від педагога високого рівня професійної майстерності, педагогічної культури та емоційного інтелекту.

ТЕМА 6. Виховання як педагогічний процес

Структура педагогічного (освітнього) процесу: цільовий, мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольний-регулювальний і результативний компоненти. Виховання як особливий вид діяльності.

Цілі педагогічного процесу: загальна мета, основні напрями, завдання, оперативні цілі. Зв'язок між цілями і результатами педагогічного процесу.

Основні напрями виховання: розумове, моральне, естетичне, національне, трудове, фізичне.

Сучасна система виховання ґрунтується на принципі цілісності, де кожен напрям взаємодоповнює інші для формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до успішної самореалізації. Розумове виховання забезпечує розвиток інтелекту, когнітивних здібностей та критичного мислення, закладаючи фундамент наукового світогляду та жаги до безперервного пізнання. Моральне виховання фокусується на формуванні етичних переконань, гуманістичних цінностей та відповідальності, що визначають траєкторію поведінки людини в соціумі. Естетичне виховання збагачує емоційну сферу, розвиваючи здатність відчувати, розуміти та творити прекрасне в мистецтві та повсякденному житті.

Особливого значення набуває національне виховання, яке інтегрує особистість у культурний код свого народу, формує громадянську свідомість, патріотизм та повагу до державної мови й історичних традицій. Трудове виховання готує людину до активної професійної діяльності, виховуючи працелюбність, підприємливість та повагу до результатів будь-якої праці. Нарешті, фізичне виховання забезпечує зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей та формування культури здорового способу життя, що є необхідною біологічною основою для повноцінної інтелектуальної та творчої діяльності. У системній єдності ці напрями дозволяють подолати односторонність розвитку та виховати особистість, яка гармонійно поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту та фізичну досконалість.

Отже, тема «Виховання як педагогічний процес» присвячена розгляду виховання як цілісного, динамічного й системного процесу, що має на меті формування особистості в

контексті освітньої та соціальної взаємодії. У змісті теми розкривається сутність виховання як складової педагогічної діяльності, що поєднує впливи суспільства, школи, сім'ї та інших соціальних інституцій на розвиток внутрішнього світу людини, її свідомості, переконань, норм поведінки та моральних якостей. Розглядаються структурні компоненти виховного процесу, серед яких – мета, завдання, зміст, методи, форми, засоби та суб'єкти виховання, а також визначається їх взаємозв'язок та послідовність реалізації. Особлива увага приділяється двосторонньому характеру виховання, де взаємодіють педагог і вихованець, що забезпечує не лише передавання досвіду, а й активне включення дитини у процес саморозвитку і самовиховання. У темі аналізуються основні закономірності та принципи виховного процесу, зокрема цілеспрямованість, єдність впливів, врахування індивідуальних особливостей, системність і наступність. Також розглядаються умови ефективності виховання, роль виховного середовища, стилів педагогічної взаємодії та морального авторитету вчителя. Виховання подається як процес тривалий, поступовий, багатогранний, який охоплює різні сфери життєдіяльності дитини й сприяє формуванню її життєвих орієнтацій, духовних цінностей і соціальної відповідальності.

ТЕМА 7. Контроль і оцінка результатів освітнього процесу

Учитель як суб'єкт виховної діяльності. Специфіка педагогічної діяльності та її вимоги до особистості вчителя. Функції педагогічної діяльності: дослідницька, проєктувальна, конструктивна, комунікативна, організаційна.

Педагогічні здібності: академічні, дидактичні, мовні, комунікативні, перцептивні, організаторські, педагогічна уява, здатність до розподілу уваги. Особистісні якості педагога. Педагогічне спілкування, його функції. Стилі педагогічного

спілкування за характером керівництва учнями: авторитарний, демократичний ліберальний. Стилi педагогічного спілкування залежно від продуктивності їх виховного впливу. Авторитет учителя. Умови формування педагогічного авторитету.

Педагогічні здібності становлять собою складну систему індивідуально-психологічних особливостей вчителя, які забезпечують високу ефективність його професійної діяльності та успішну взаємодію з учнями. Фундаментом цієї системи є академічні здібності, що виявляються у глибокому знанні предмета та прагненні до постійного наукового пошуку, а також мовні здібності, які дозволяють викладачеві чітко, виразно та переконливо висловлювати свої думки. Процес передачі знань безпосередньо залежить від дидактичних здібностей, що полягають у вмінні адаптувати складний матеріал до рівня сприйняття аудиторії, та комунікативних здібностей, які допомагають встановлювати доброзичливий контакт і будувати конструктивний діалог.

Важливу роль відіграють перцептивні здібності, завдяки яким педагог тонко відчуває психічний стан учнів та виявляє емпатію, а також педагогічна уява, що дозволяє прогнозувати результати виховних впливів і передбачати реакції вихованців. Організаторські здібності забезпечують чітке керування учнівським колективом і раціональне планування роботи, що неможливо без розвиненої здатності до розподілу уваги, яка дає змогу одночасно контролювати зміст викладання, дисципліну в класі та власну поведінку. У своїй сукупності ці здібності формують професійну майстерність, дозволяючи вчителю не лише транслювати знання, а й створювати середовище для цілісного розвитку особистості.

Стилi педагогічного спілкування визначають характер взаємодії між учителем та учнями, суттєво впливаючи на психологічний клімат та загальну ефективність освітнього процесу. *Авторитарний стиль* характеризується одноосібним

прийняттям рішень педагогом, жорстким контролем, безапеляційним тоном та акцентом на суворій дисципліні; такий підхід забезпечує зовнішній порядок, проте часто пригнічує ініціативу вихованців, формуючи в них залежність, низьку самооцінку або приховану агресію.

На противагу йому, *демократичний стиль* базується на засадах партнерства, взаємоповаги та активного залучення учнів до обговорення спільних завдань, що стимулює їхню самостійність, відповідальність і творчу активність, створюючи найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку особистості.

Ліберальний стиль вирізняється мінімальним втручанням учителя в життя колективу, браком чіткого керівництва та часто формальним ставленням до педагогічних обов'язків, що нерідко призводить до втрати контролю над освітньою ситуацією, зниження мотивації учнів та дезорганізації їхньої діяльності через відсутність системної підтримки. У сучасній педагогіці саме демократичний підхід визнається найбільш продуктивним, оскільки він дозволяє вчителю поєднувати роль наставника та координатора, забезпечуючи високу якість знань через атмосферу психологічного комфорту та довіри.

Отже, тема «Контроль і оцінка результатів освітнього процесу. Учитель як суб'єкт виховної діяльності» охоплює два взаємопов'язані аспекти педагогічної практики: оцінювання ефективності освітнього процесу та роль учителя у вихованні учнів. У змісті теми розкривається сутність контролю як важливої складової управління освітнім процесом, що дозволяє відстежувати рівень засвоєння знань, розвиток особистості та формування ключових компетентностей. Контроль розглядається як систематичне спостереження, вимірювання та аналіз результатів навчання і виховання, а оцінка – як процес надання якісної або кількісної характеристики досягнень учнів.

Розглядаються види, функції, форми та методи контролю й оцінювання, принципи об'єктивності, системності, індивідуального підходу, а також значення зворотного зв'язку для подальшої педагогічної діяльності. Паралельно тема акцентує увагу на вчителів як активному учасникові й організаторові виховного процесу, відповідальному за морально-етичний розвиток учнів, формування їхніх цінностей, громадянської позиції та соціальних умінь. Учитель виступає не лише носієм знань, а й вихователем, який впливає особистим прикладом, стилем спілкування, ставленням до дитини та життєвими установками. Аналізується професійна і особистісна готовність учителя до виховної діяльності, його педагогічна культура, емпатія, авторитет, здатність створювати позитивне виховне середовище. Визначається, що ефективність освітнього процесу залежить не лише від об'єктивного оцінювання результатів, а й від глибокого усвідомлення вчителем своєї виховної місії, моральної відповідальності та ролі у формуванні майбутнього покоління.

ТЕМА 8. Предмет і завдання дидактики. Процес навчання

Поняття про дидактику, її предмет, завдання та етапи становлення.

Структура інструментальної сфери особистості (знання, уміння, навички, здібності).

Дидактичні системи: традиційна (Й.Ф. Герbart), педоцентрична (Дж. Дьюї). Конструктивізм у навчанні (Ж.Піаже, Дж. Брунер). Сучасні дидактичні концепції. Особистісно орієнтовані концепції навчання.

Суть процесу навчання. Структура навчання. Зв'язок між навчанням і пізнавальним розвитком особистості. Мотивація учіння. Пізнавальний інтерес, умови його розвитку у навчанні.

Етапи та рівні засвоєння знань. Формування понять. Дидактичні основи формування умінь і навичок.

Засвоєння знань – це складний психолого-педагогічний процес, що розгортається через п'ять основних етапів: сприйняття (первинне ознайомлення з інформацією через органи чуття), розуміння (встановлення логічних зв'язків та усвідомлення суті), узагальнення (формування понять і висновків), закріплення (фіксація матеріалу в пам'яті через повторення) та застосування (використання знань на практиці).

Глибина цього процесу визначається рівнями засвоєння, які демонструють якість володіння матеріалом: перший рівень – впізнавання (здатність відрізнити об'єкт від інших при повторному пред'явленні), другий – відтворення (здатність переказати або репродукувати вивчене, те, що запам'ятав), третій – застосування за зразком (використання знань у типових, знайомих ситуаціях) і найвищий, четвертий – творче застосування (здатність оперувати знаннями у нестандартних умовах для вирішення нових завдань).

Пізнавальний інтерес є потужним внутрішнім рушієм навчальної діяльності, що проявляється як вибіркова спрямованість особистості на досягнення нових знань, явищ та способів дії. Він не є простою цікавістю до зовнішніх ефектів, а становить собою стійке прагнення до інтелектуального пошуку, яке поєднується з позитивним емоційним піднесенням та вольовим зусиллям. Ефективний розвиток цього інтересу в освітньому процесі можливий лише за умови дотримання комплексу педагогічних стратегій, де ключове місце посідає зміст навчання. Навчальний матеріал має бути науково достовірним, логічно структурованим, містити елементи новизни та демонструвати практичну значущість для життя учня, що перетворює абстрактні знання на особистісно значущі здобутки.

Важливою умовою розвитку пізнавальної активності є застосування активних та інтерактивних методів навчання, зокрема створення проблемних ситуацій, використання дослідницьких проєктів та ігрових технологій, які спонукають до самостійного мислення. Крім того, на стимулювання інтересу суттєво впливає створення сприятливого психологічного клімату та «ситуації успіху», де вчитель виступає не просто транслятором інформації, а фасилітатором, який підтримує когнітивну ініціативу та враховує індивідуальні можливості кожного вихованця. Таким чином, пізнавальний інтерес формується у просторі, де процес навчання перетворюється на захопливе відкриття, забезпечуючи перехід від зовнішнього примусу до внутрішньої потреби особистості у безперервному саморозвитку.

Отже, тема «Предмет і завдання дидактики. Процес навчання» присвячена розкриттю основ теоретичної і практичної основи навчального процесу як одного з центральних компонентів педагогіки. У змісті теми дидактика розглядається як галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності, принципи, зміст, методи, форми та засоби навчання і навчально-пізнавальної діяльності учнів. Визначається її предмет як система знань про процес навчання та освіти, а також аналізуються основні завдання, що полягають у формуванні науково обґрунтованої теорії навчання, вдосконаленні його організації та підвищенні якості засвоєння знань. Розкривається сутність навчання як двостороннього процесу взаємодії між учителем і учнем, спрямованого на передачу, засвоєння й активне використання знань, розвиток мислення, формування вмінь, навичок та компетентностей. Аналізуються компоненти процесу навчання, серед яких – цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання та результати, а також визначається єдність навчання, виховання і розвитку. У темі також розглядаються функції навчання:

освітня, розвивальна, виховна, їх взаємозв'язок та роль у формуванні особистості учня. Особлива увага приділяється активності учнів, мотивації навчання, ролі вчителя як організатора й керівника пізнавальної діяльності, а також необхідності індивідуального підходу та урахування вікових та психологічних особливостей школярів. Тема висвітлює сучасні тенденції в дидактиці, зокрема компетентнісний підхід, інтерактивні технології та використання цифрових ресурсів у навчальному процесі, що сприяють підвищенню ефективності навчання й формуванню здатності учнів до самостійного набуття знань упродовж життя.

ТЕМА 9. Поняття про принципи навчання

Походження принципів навчання. Закономірності пізнавального розвитку особистості як наукова основа принципів навчання. Характеристика принципів навчання: принцип систематичності та послідовності; принцип наочності; принцип свідомості та активності учнів; принцип доступності; принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок; принцип науковості; принцип зв'язку навчання з життям, теорії з практикою; принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Принципи навчання становлять цілісний фундамент дидактики, де науковість забезпечує відповідність змісту освіти об'єктивним фактам сучасної науки, а систематичність і послідовність вимагають суворої логіки у викладі, де кожне нове знання спирається на попереднє. Ефективність цього процесу неможлива без свідомості й активності учнів, що перетворює їх із пасивних слухачів на творчих учасників, які розуміють суть і цілі своєї праці, при цьому матеріал має подаватися з дотриманням доступності, тобто відповідати рівню підготовленості аудиторії, не втрачаючи своєї складності. Для кращого сприйняття залучається наочність, яка через чуттєві

образи та демонстрації робить абстрактні поняття зрозумілими, тоді як зв'язок навчання з життям гарантує, що теорія завжди перевіряється практикою та має прикладне значення. Міцність засвоєння знань, умінь і навичок досягається через глибоке осмислення та регулярне повторення, що зрештою замикається на урахуванні вікових та індивідуальних особливостей, дозволяючи педагогу адаптувати єдині вимоги до темпу розвитку та унікальних здібностей кожного конкретного учня.

Отже, тема «Поняття про принципи навчання» охоплює основні положення, що визначають напрям, характер та ефективність навчального процесу. Принципи навчання – це вихідні положення, на основі яких організовується, здійснюється та вдосконалюється навчально-виховна діяльність. Вони відображають об'єктивні закономірності процесу навчання, узагальнюють досвід педагогічної практики та служать орієнтирами для вчителя в його професійній діяльності. Принципи тісно пов'язані між собою та реалізуються у взаємозв'язку. Серед них виділяють такі, як науковість, доступність, систематичність і послідовність, свідомість і активність учнів у навчанні, наочність, зв'язок теорії з практикою, міцність засвоєння знань, виховуючий характер навчання та індивідуальний підхід. Кожен із цих принципів сприяє формуванню глибоких знань, умінь і навичок, а також розвитку пізнавальних здібностей учнів. Дотримання принципів навчання забезпечує цілісність і результативність навчального процесу, робить його осмисленим, організованим і гуманістично спрямованим.

ТЕМА 10. Зміст навчання

Поняття про цілі і зміст навчання. Компоненти змісту навчання: досвід пізнавальної діяльності, практичний досвід, досвід творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення до дійсності.

Навчальні плани: базовий, типовий, робочий. Інваріантна і варіативна складова навчальних планів. Стандартизація змісту навчання. Державний стандарт змісту освіти.

Навчальна програма. Способи структурної побудови навчальних програм: лінійний, концентричний, спіральний. Підручники і посібники. Вимоги до шкільного підручника.

Навчальна програма є нормативним документом, який визначає цілі, зміст, обсяг і послідовність вивчення конкретного предмета, а також вимоги до результатів навчання. При лінійному способі побудови зміст розгортається послідовно, від простого до складного, де кожна наступна частина є новим кроком, що логічно продовжує попередній без повторного повернення до вже вивчених тем, що забезпечує значну економію часу. Натомість концентричний спосіб передбачає повторне вивчення одних і тих самих розділів на різних етапах навчання, але з кожним новим колом (концентром) інформація суттєво розширюється, деталізується та поглиблюється, що дозволяє адаптувати складний матеріал до вікових можливостей учнів. Спіральний спосіб поєднує переваги обох підходів: учні постійно тримають у полі зору основну проблему, але не просто повторюють її, а безперервно нарощують обсяг знань, поступово переходячи від загальних уявлень до глибокого наукового розуміння через постійне поєднання нових фактів із уже засвоєним досвідом.

Отже, тема «Зміст навчання» розкриває сутність того, що саме повинно бути передано учням у процесі навчально-виховної діяльності відповідно до освітніх цілей і завдань. Зміст навчання охоплює систему знань, умінь, навичок, а також досвід творчої діяльності та ставлення до світу, які учні повинні засвоїти у процесі навчання. Він визначається потребами суспільства, рівнем розвитку науки, культури, технологій, вимогами особистісного розвитку здобувачів освіти. До складу змісту входять такі компоненти: знання про природу,

суспільство, мислення, культуру; способи діяльності (уміння і навички); досвід творчої діяльності; емоційно-ціннісне ставлення до дійсності. Зміст навчання конкретизується в освітніх стандартах, навчальних програмах, підручниках та інших навчально-методичних матеріалах. Його добір і структурування здійснюють відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів, логіки науки, дидактичних принципів і вимог сьогодення. Раціонально сформований зміст забезпечує всебічний розвиток особистості, формування ключових компетентностей і готовність до активної участі в суспільному житті.

ТЕМА 11. Теорії формування змісту навчання

Теорії формування змісту навчання: дидактичний матеріалізм, дидактичний формалізм, дидактичний утилітаризм, дидактичний екземпляризм.

Дидактичний матеріалізм, відомий також як енциклопедизм, базується на переконанні, що основною метою освіти є передача учням максимально широкого обсягу знань із різних галузей наук. Прихильники цієї теорії (зокрема Я. А. Коменський) вважали, що цінність навчання прямо пропорційна кількості засвоєної інформації, яка знадобиться людині в майбутньому. Головним недоліком цього підходу традиційно вважається перевантаження пам'яті фактологічним матеріалом за рахунок недостатнього розвитку критичного мислення та глибинного аналізу.

Дидактичний формалізм зміщує акцент із обсягу знань на розвиток пізнавальних здібностей, мислення, пам'яті та уяви учня. Згідно з цією концепцією (Й. Г. Песталоцці, І. Кант), конкретні факти є лише засобом для «гімнастики розуму», а головним результатом навчання має бути сформованість інтелектуальних інструментів. Критика формалізму зазвичай вказує на те, що розвиток мислення не може відбуватися у

відриві від якісного змісту, адже неможливо навчити дитину мислити «ні про що», ігноруючи фундаментальну систему наук.

Дидактичний утилітаризм, або прагматизм, розглядає зміст освіти суто крізь призму практичної користі та підготовки до життя в суспільстві. Засновники цього напрямку (Дж. Дьюї) стверджували, що знання мають цінність лише тоді, коли вони допомагають учневі вирішувати реальні життєві завдання та набувати соціального досвіду. Хоча такий підхід забезпечує високу мотивацію та прикладні навички, він часто призводить до фрагментарності освіти та втрати теоретичної глибини й системності знань.

Дидактичний екземпляризм виник як спроба вирішити проблему інформаційного перевантаження шляхом вивчення не всього курсу, а лише найбільш типових, «екземплярних» зразків матеріалу. Замість вивчення всієї системи фактів, учні глибоко опрацьовують ключові теми-фокуси, які репрезентують цілу галузь знань і дозволяють досягнути загальні закономірності через часткове. Основний ризик цієї теорії полягає у можливому виникненні «клаптикових» знань, коли в учнів відсутнє цілісне розуміння структури навчальної дисципліни.

Таксономії цілей навчання. Проблема конкретизації навчальних цілей.

Таксономія цілей навчання – це ієрархічно впорядкована система класифікації навчальних цілей, яка дозволяє педагогам чітко формулювати очікувані результати, проектувати систему оцінювання та структурувати освітній процес від простого відтворення до складних когнітивних операцій. Найвідомішою у світовій практиці є таксономія Блума, яка охоплює три сфери: когнітивну (знання та інтелектуальні вміння), афективну (цінності, ставлення та емоційні реакції) та психомоторну (фізичні навички та координація).

У межах когнітивної сфери Блум виділив шість рівнів, які згодом були дещо переосмислені Л. Андерсоном та Д. Кратволем у сучасну «ревізійну» версію. Базовий рівень – запам'ятовування (відтворення фактів), за яким слідує розуміння (інтерпретація інформації). Вищі рівні включають застосування знань у типових ситуаціях, аналіз (розчленування цілого на складники для виявлення зв'язків), оцінювання (формування суджень на основі критеріїв) та вершину піраміди – творення, тобто здатність синтезувати елементи для розробки нового продукту, ідеї чи стратегії.

Окрім когнітивної, важливою є афективна таксономія (за Кратволем), що описує шлях від простого сприйняття цінностей до їх повної інтерналізації, коли вони стають частиною характеру особистості. У контексті практичного навчання (особливо у мистецьких чи технічних дисциплінах) застосовується психомоторна таксономія (за Е. Дейвом або Р. Сімпсоном), яка класифікує розвиток навичок від імітації рухів за зразком до повної автоматизації та природної артикуляції дій. Використання таксономій забезпечує перехід від «навчання заради інформації» до розвитку складних компетентностей та критичного мислення.

Отже, тема «Теорії формування змісту навчання» розглядає історичні та теоретичні підходи до визначення змісту навчання, які відображають різні уявлення про його цілі, завдання та сутність. Дидактичний матеріалізм орієнтується на засвоєння учнями максимальної кількості наукових знань і фактів. Основна мета цього підходу полягає в наповненні свідомості учня великою кількістю інформації, яка вважається цінною сама по собі. Згідно з дидактичним формалізмом, головне в навчанні – не обсяг знань, а розвиток розумових здібностей, уваги, пам'яті, мислення та інших психічних процесів. Прихильники цього напряму наголошують на тому, що навчання має формувати в учнів здатність мислити,

аналізувати, робити висновки, незалежно від конкретного змісту. Дидактичний утилітаризм ставить у центр практичну користь навчання: зміст освіти має бути максимально наближеним до життя і професійної діяльності. У цьому підході пріоритет надається тим знанням, умінням і навичкам, які можуть бути безпосередньо використані у повсякденному житті. Дидактичний екземпляризм передбачає, що учні мають засвоювати навчальний матеріал на прикладах, які мають репрезентативне значення, тобто є зразками для узагальнень. Сутність цього підходу полягає в тому, що окремі явища розглядаються як моделі для пізнання ширших закономірностей. Усі ці теорії по-своєму вплинули на розвиток педагогіки і формування сучасного змісту освіти, зокрема на поєднання теоретичної підготовки, розвитку мислення, практичної спрямованості та методологічної грамотності учнів.

ТЕМА 12. Методи і засоби навчання

Поняття про метод і прийом навчання. Зв'язок між методами і засобами навчання. Різні підходи до класифікації методів навчання.

Класифікація методів навчання за джерелом інформації: словесні, наочні, практичні.

Словесні методи навчання базуються на використанні слова як основного джерела інформації та засобу активізації пізнавальної діяльності. До них належать розповідь, пояснення, бесіда, лекція та робота з підручником. Ці методи дозволяють у стислі терміни передати значний обсяг систематизованих знань, формувати теоретичні уявлення, логічне мислення та культуру мовлення учнів, забезпечуючи при цьому змістовний фундамент для подальшої практичної діяльності.

Наочні методи передбачають використання зорового сприйняття як провідного каналу отримання інформації про об'єкти та явища, що вивчаються. Вони поділяються на

ілюстрацію (показ статичних об'єктів: плакатів, карт, схем) та демонстрацію (показ динамічних процесів, приладів, відеоматеріалів або дослідів). Головна функція цих методів полягає у формуванні чітких чуттєвих образів, що полегшує розуміння абстрактних понять і забезпечує реалізацію принципу наочності, роблячи навчання більш переконливим та доступним.

Практичні методи спрямовані на поглиблення знань через безпосередню діяльність учнів та формування у них відповідних умінь і навичок. Ця група включає вправи (багаторазове повторення дій), лабораторні роботи (проведення дослідів), практичні роботи (застосування знань у реальних або навчальних умовах) та графічні чи модельні завдання. Завдяки цим методам відбувається перехід від теоретичного осмислення до практичного опанування матеріалу, розвивається самостійність, технічне мислення та здатність застосовувати отриманий досвід для вирішення конкретних життєвих завдань.

Класифікація методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі.

Пояснювально-ілюстративний метод спрямований на передачу готової інформації у максимально доступній і систематизованій формі. Педагог використовує слово, наочні посібники або технічні засоби для пред'явлення знань, а учні сприймають, усвідомлюють та запам'ятовують їх. Це дозволяє сформувавши необхідний фундамент понять і фактів за відносно короткий час, проте активність учнів на цьому етапі має переважно рецептивний (сприймаючий) характер, де головним результатом є розуміння логіки викладеного матеріалу.

Репродуктивний метод орієнтований на формування умінь і навичок через багаторазове відтворення отриманих

знань або способів дії за визначеним зразком. Учні виконують вправи за алгоритмом, розв'язують типові задачі або працюють із тренажерами, що забезпечує перехід знань у стійкі навички та їхнє закріплення в пам'яті. Хоча цей метод є незамінним для накопичення базового практичного досвіду, він обмежений рамками вже відомого і не передбачає самостійного пошуку нових шляхів вирішення проблем.

Метод проблемного викладу є перехідним етапом від засвоєння готових знань до творчої діяльності. Вчитель не просто транслює факти, а формулює пізнавальну проблему і самостійно демонструє шлях її розв'язання, розкриваючи логіку наукового пошуку, внутрішні суперечності та аргументацію. Учні при цьому стають активними «співучасниками» процесу мислення, що дозволяє їм засвоїти не лише результат, а й саму методику доведення істини, розвиваючи критичне ставлення до інформації.

Частково-пошуковий (евристичний) метод передбачає поступове залучення учнів до самостійного вирішення окремих елементів навчальної проблеми. Педагог розчленовує складне завдання на підзадачі або організовує евристичну бесіду, під час якої учні роблять власні логічні кроки до висновків, спираючись на вже наявний досвід. Це дозволяє гармонійно поєднувати спрямовуючу роль учителя з активним інтелектуальним пошуком учнів, стимулюючи їхню пізнавальну впевненість.

Дослідницький метод забезпечує найвищий рівень творчої активності та автономії учнів у навчанні. Учні самостійно проходять усі етапи наукового пізнання: від виявлення проблеми та висунення гіпотез до проведення експерименту, аналізу результатів і формулювання висновків. Роль викладача тут трансформується у позицію консультанта або модератора, а основним результатом є формування цілісного наукового світогляду та здатності оперувати знаннями у нестандартних, абсолютно нових ситуаціях.

Пояснювально-ілюстративне навчання, його особливості, переваги і недоліки. Етапи пояснювально-ілюстративного навчання. Поняття про проблемне завдання і проблемну ситуацію. Типи проблемних ситуацій. Правила та способи створення проблемних ситуацій. Етапи розв'язання проблемного завдання. Оцінка ефективності проблемного навчання.

Програмоване навчання. Типи програм і принципи їх побудови.

Типологія і характеристика засобів навчання. Використання комп'ютерів у навчанні. Критерії оптимального вибору методів і засобів навчання.

Отже, тема «Методи і засоби навчання» розкриває основні способи і матеріальні ресурси, за допомогою яких реалізується навчальний процес. Методи навчання – це способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на досягнення цілей навчання, засвоєння знань, формування умінь, навичок і компетентностей. Вони поділяються на словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція), наочні (демонстрація, ілюстрація, спостереження) та практичні (вправи, лабораторні й практичні роботи, навчальні проєкти). За характером пізнавальної діяльності методи можуть бути репродуктивними, проблемно-пошуковими, дослідницькими, евристичними. Вибір методів залежить від змісту навчального матеріалу, вікових особливостей учнів, дидактичної мети, умов навчання та професійної майстерності педагога. Поряд із методами важливу роль відіграють засоби навчання, які становлять матеріально-технічну основу навчального процесу. До них належать підручники, посібники, таблиці, моделі, технічні засоби навчання, мультимедійні ресурси, комп'ютерні програми, інтерактивні платформи тощо. Засоби навчання забезпечують візуалізацію, активізацію пізнавальної діяльності, збагачення каналів сприймання інформації.

Ефективне поєднання методів і засобів навчання сприяє підвищенню якості освіти, розвитку самостійності, критичного мислення й творчих здібностей учнів.

ТЕМА 13. Форми навчання

Поняття про організаційні форми навчання. Історичний розвиток загальних форм організації навчання. Класно-урочна система навчання, її переваги і недоліки.

Класно-урочна система, теоретично обґрунтована Яном Амосом Коменським у XVII столітті, до сьогодні залишається домінуючою формою організації навчання. Її фундаментальними ознаками є сталий склад учнів одного віку та рівня підготовки (клас), робота за чітким графіком (розклад) та поділ навчального часу на рівні відрізки (уроки), протягом яких учитель керує колективною пізнавальною діяльністю, спрямованою на вивчення певної дисципліни.

Переваги цієї системи полягають у її високій організаційній чіткості та економічній ефективності, адже вона дозволяє одному педагогу охопити велику групу учнів. Вона забезпечує сувору логіку та системність у викладанні матеріалу, створює умови для соціалізації та здорового духу суперництва в колективі. Крім того, безпосередній емоційний вплив учителя та можливість швидкої зміни методів роботи в межах одного заняття сприяють підтримці динаміки навчального процесу.

Недоліки системи насамперед пов'язані з її певною консервативністю та орієнтацією на «середнього» учня, що нерідко ігнорує індивідуальний темп засвоєння знань: обдаровані діти можуть втрачати інтерес через повільний рух вперед, а слабші – не встигати за загальним ритмом. Жорстка регламентація часу та структури уроку обмежує простір для глибокої індивідуалізації та творчої самостійності учнів. Також класно-урочна система іноді провокує фрагментарність мислення, оскільки знання подаються окремими порціями,

розділеними дзвінками, що ускладнює формування в дитини цілісної міждисциплінарної картини світу.

Альтернативні системи навчання: мангеймська, батавська, Дальтон-план, план Трампа тощо.

Мангеймська система, розроблена Йозефом Зіккінгером на початку ХХ століття, стала однією з перших спроб подолати одноманітність класно-урочної форми шляхом диференціації учнів за їхніми здібностями. Замість єдиного класу діти розподілялися за чотирма типами потоків: основні класи (для дітей із середніми здібностями), класи розвитку (для тих, хто має труднощі), допоміжні класи (для дітей з інтелектуальними порушеннями) та класи іноземних мов (для найбільш обдарованих). Хоча це дозволяло адаптувати темп і складність навчання під кожного учня, систему часто критикували за соціальну несправедливість, оскільки вона фактично «консервувала» інтелектуальний статус дитини з раннього віку.

Батавська система, що виникла в США завдяки Джону Кеннеді, була покликана знайти баланс між колективним навчанням та індивідуальним підходом. Навчальний час ділився на дві рівні частини: у першій вчитель працював з усім класом за традиційною схемою, а в другій – надавав персональну допомогу учням, які мали прогалини в знаннях або, навпаки, випереджали програму. Часто для такої роботи залучали другого вчителя-асистента. Це дозволяло зберігати переваги класної роботи, одночасно гарантуючи, що жоден учень не залишиться наодинці зі своїми труднощами, що значно знижувало рівень неуспішності.

Дальтон-план, запропонований Гелен Паркхерст, радикально змінив роль учителя, перетворивши його з транслятора знань на консультанта. У цій системі відсутні традиційні уроки та класні журнали; натомість учні укладають із педагогом «контракт» на виконання певного обсягу завдань (зазвичай на місяць) і працюють самостійно в спеціальних

предметних лабораторіях. Кожен рухається у власному темпі, сам обирає черговість тем та несе відповідальність за результат. Такий підхід виховує надзвичайну автономність і навички самоменеджменту, проте вимагає від учнів високого рівня початкової самодисципліни.

План Трампа, сформований професором Ллойдом Трампом, є спробою інтегрувати переваги різних форматів навчання в єдину гнучку структуру. Навчальний час розподіляється у пропорції: 40% – лекції у великих аудиторіях для ознайомлення з фундаментальними темами, 20% – робота в малих групах (10–15 осіб) для дискусій та розвитку критичного мислення, і 40% – самостійна робота під керівництвом вчителя. Система передбачає командну роботу педагогів та широке використання технічних засобів, що дозволяє максимально індивідуалізувати освітній траєкторію учня та підготувати його до реалій сучасної вищої освіти та професійного життя.

Індивідуалізація навчання та шляхи її здійснення: диференціація, індивідуалізація, індивідуалізація темпу навчання.

Отже, тема «Форми навчання» розкриває організаційні способи здійснення навчального процесу, що забезпечують ефективну взаємодію вчителя й учнів у часі та просторі. Форми навчання визначають, як саме організована освітня діяльність: скільки учасників бере в ній участь, у яких умовах вона відбувається, як поєднуються індивідуальна, групова та колективна робота. Традиційно виокремлюють такі основні форми навчання, як індивідуальна, групова, фронтальна, колективна та змішана. Найпоширенішою є класно-урочна форма, яка передбачає систематичне навчання в колективі учнів одного віку за розкладом і програмою. Крім неї, використовуються такі форми, як лекції, семінари, практичні й лабораторні заняття, консультації, екскурсії, самостійна та дистанційна робота. У сучасних умовах набувають значення

інноваційні форми навчання: інтерактивні заняття, тренінги, майстер-класи, вебінари, онлайн-курси. Вибір форми навчання залежить від змісту навчального матеріалу, мети уроку, технічних можливостей, рівня підготовки учнів і творчого підходу педагога. Раціональне поєднання різних форм сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню мотивації до навчання, розвитку самостійності й співпраці, а також досягненню якісних результатів у процесі освіти.

ТЕМА 14. Урок як основна форма навчання у школі

Класифікація уроків. Типи уроків за дидактичною метою: урок засвоєння знань, урок засвоєння навичок та умінь, урок застосування знань, навичок та умінь, урок узагальнення і систематизації знань, контрольний урок, комбінований урок. Структура різних типів уроку. Загальнодидактична і методична підструктура уроку.

Форми організації навчальної діяльності учнів на уроці: фронтальна, групова, індивідуальна. Способи організації групової навчальної діяльності учнів. Способи створення навчальних груп.

Підготовка учителя до уроку. Аналіз уроку.

Позаурочні та позашкільні форми організації навчання: домашня робота, семінар, екскурсія, факультатив, консультація, гурток.

Урок є основною організаційною формою навчання у школі, яка забезпечує систематичне і послідовне засвоєння учнями знань, умінь та навичок відповідно до навчальних програм. Він передбачає спільну діяльність учителя й учнів у чітко визначений час, у межах встановленого розкладу та в складі постійної навчальної групи. Урок як форма організації навчального процесу має низку особливостей: поєднання навчальної, виховної та розвивальної функцій; плановірність і

чітка структура; наявність конкретної дидактичної мети; взаємодія суб'єктів навчання в умовах класно-урочної системи. Зміст, методи, прийоми і засоби, які використовуються на уроці, визначаються метою уроку, віковими та індивідуальними особливостями учнів, а також навчальним матеріалом. Ефективність уроку залежить від дотримання дидактичних принципів, логіки навчального процесу, оптимального поєднання методів і форм роботи. Існує багато типів уроків – уроки вивчення нового матеріалу, закріплення знань, формування вмінь і навичок, контролю та корекції знань, комбіновані уроки. Сучасний урок орієнтується на активну пізнавальну діяльність учнів, розвиток критичного мислення, самостійність і творчість, використання інтерактивних технологій та засобів ІКТ. Урок є динамічною структурою, яка постійно оновлюється відповідно до потреб часу, цілей освіти й інноваційного розвитку педагогіки.

ТЕМА 15. Контроль навчання

Поняття про контроль навчання, його функції. Види контролю: попередній, поточний, періодичний (тематичний), підсумковий.

Критерії оцінювання успішності учнів. Дидактичні вимоги до оцінювання успішності. Форми і методи контролю навчання.

Критерії оцінювання успішності учнів визначають якісні та кількісні показники, за якими встановлюється рівень володіння навчальним матеріалом та сформованості компетентностей. У сучасній педагогіці вони зазвичай корелюють із чотирма рівнями засвоєння: початковим (впізнавання та елементарне розрізнення), середнім (відтворення за зразком), достатнім (застосування знань у стандартних ситуаціях) та високим (творчий підхід і системний аналіз). Оцінка при цьому враховує не лише правильність і повноту відповідей, а й логічність викладу, аргументованість

суджень, самостійність у виконанні завдань та здатність до переносу знань у нові, нестандартні умови.

Дидактичні вимоги до оцінювання спрямовані на те, щоб контроль був не просто механічною фіксацією результатів, а дієвим інструментом розвитку учня. Основними вимогами є об'єктивність (виключення суб'єктивізму та упередженості педагога), систематичність (регулярність контролю на всіх етапах навчання) та прозорість (учень має чітко розуміти, за що і як він отримав ту чи іншу оцінку). Окрім того, оцінювання має бути індивідуалізованим, тобто враховувати динаміку особистого прогресу дитини, та мати мотиваційну спрямованість, стимулюючи до подальшого навчання, а не виступаючи засобом психологічного тиску чи покарання.

Форми і методи контролю навчання класифікують залежно від способу взаємодії вчителя та учня. За методами розрізняють усну перевірку (бесіди, фронтальні опитування), письмову (контрольні роботи, есе, тести), практичну (лабораторні дослідження, проекти, графічні роботи) та автоматизовану (комп'ютерне тестування). За формами контроль може бути фронтальним (робота з усім класом одночасно), груповим або індивідуальним. Окрему увагу в сучасній школі приділяють формам самоконтролю та взаємоконтролю, які розвивають рефлексію учнів, а також поєднанню поточного, тематичного та підсумкового контролю для отримання цілісної картини успішності.

Дидактичні тести, їх види. Форми тестових завдань. Етапи і вимоги до створення дидактичних тестів.

Дидактичні тести є інструментом стандартизованого вимірювання навчальних досягнень, що дозволяє отримати об'єктивні дані про рівень навченості учнів. За цільовим призначенням їх поділяють на діагностичні (спрямовані на виявлення прогалин у знаннях), констатувальні (для підсумкового контролю) та прогностичні (для визначення

готовності до опанування складнішого матеріалу). За способом порівняння результатів розрізняють критеріально-орієнтовані тести, де успіх оцінюється відносно встановленого стандарту чи обсягу програми, та нормо-орієнтовані, які порівнюють індивідуальні досягнення з результатами інших учасників групи (рейтингове оцінювання).

Форми тестових завдань визначають спосіб взаємодії учня з матеріалом і поділяються на закриті та відкриті. Закриті завдання включають вибір однієї або кількох правильних відповідей із запропонованих, встановлення логічних пар (відповідність) та визначення правильної послідовності дій чи подій. Відкриті завдання не мають готових варіантів і потребують самостійного конструювання відповіді: це можуть бути завдання з обмеженим результатом (доповнення речення, вписування терміну) або завдання з вільною розгорнутою відповіддю, що дозволяють оцінити здатність до синтезу, аналізу та творчого викладу думок.

Створення дидактичних тестів – це багатоетапний процес, що починається з розробки специфікації (плану тесту), написання завдань, їхньої апробації на репрезентативній групі та завершується статистичним аналізом і корекцією бази питань. До якісного тесту висуваються суворі вимоги: валідність (тест має вимірювати саме те, що він призначений вимірювати), надійність (стійкість результатів при повторному застосуванні), об'єктивність (незалежність оцінки від суб'єктивізму перевіряльника) та дискримінативність – здатність тесту чітко розрізняти сильних учнів від тих, хто має низький рівень підготовки.

Контроль навчання є важливою складовою навчально-виховного процесу, спрямованою на перевірку, оцінювання та регулювання результатів навчальної діяльності учнів. Він виконує не лише функцію перевірки засвоєння знань, умінь і навичок, але й стимулює навчальну активність, формує в учнів

відповідальність за результати своєї роботи, сприяє розвитку самоконтролю та самооцінки. Контроль дозволяє виявити рівень досягнення освітніх цілей, вчасно виявити прогалини в знаннях, коригувати зміст, методи та темп навчання, а також забезпечує зворотний зв'язок між учителем і учнями. Залежно від часу проведення та мети, розрізняють поточний, тематичний, підсумковий та діагностичний контроль. За формами організації контроль може бути усним, письмовим, практичним, тестовим або комбінованим, а за суб'єктом – зовнішнім, внутрішнім і самоконтролем. Для підвищення об'єктивності та ефективності контролю важливим є дотримання дидактичних принципів: систематичності, об'єктивності, індивідуального підходу, єдності вимог. Результати контролю фіксуються в оцінках, які можуть бути як традиційними (бальною шкалою), так і вербальними (у формі коментарів і характеристик). Сучасна педагогіка активно впроваджує інноваційні форми контролю, зокрема комп'ютерне тестування, електронні журнали, онлайн-опитування, портфоліо тощо, що сприяє підвищенню прозорості, гнучкості та мотиваційного потенціалу контролю.

ТЕМА 16. Технологія навчання

Поняття про технологію навчання. Специфічні особливості технології навчання. Технологія формулювання діагностичних цілей. Критеріальне оцінювання як основа технологічного навчання. Відтворюваний навчальний цикл. Технологія повного засвоєння навчального матеріалу.

Технологія повного засвоєння знань (Mastery Learning), теоретично обґрунтована Джоном Керроллом та Бенджаміном Блумом, базується на гуманістичній ідеї, що майже кожен учень здатний повністю опанувати навчальний матеріал, якщо йому надати достатньо часу та адекватну допомогу. На відміну від

традиційної системи, де час на вивчення теми є фіксованим, а рівень її засвоєння – різним, ця технологія робить фіксованим високий рівень досягнень (еталон повного засвоєння), а час та методи навчання – змінними величинами, що адаптуються під індивідуальний темп кожного учня.

Процес реалізації технології передбачає поділ навчальної програми на окремі фрагменти (навчальні одиниці) та чітке визначення результатів, які вважаються показником «повного засвоєння». Після вивчення кожного блоку проводиться діагностичний тест, за результатами якого учні поділяються на дві групи: ті, хто досяг еталона, переходять до поглибленого вивчення або допомоги іншим, а ті, хто не досяг – проходять корекційні процедури. Ці процедури передбачають використання альтернативних методів пояснення, додаткових консультацій та повторне тестування, доки результат не буде досягнутий.

Головна перевага цієї технології полягає у зміні психологічного клімату: зникає страх перед оцінкою та поділ на «здібних» і «нездібних», оскільки кожен учень отримує впевненість у власних силах. Водночас вона вимагає від педагога високої майстерності у розробці дидактичних матеріалів та значних часових ресурсів. Такий підхід ідеально корелює з принципами індивідуалізації та забезпечує міцний фундамент знань, оскільки перехід до нової теми стає можливим лише після стовідсоткового опанування попередньої.

Технологія навчання – це система науково обґрунтованих методів, прийомів, засобів і форм організації навчального процесу, спрямованих на ефективне досягнення поставлених освітніх цілей. Вона охоплює як теоретичні засади, так і практичні дії вчителя й учнів, забезпечуючи цілісність, керованість і результативність навчання. Педагогічна технологія передбачає поетапне планування й реалізацію

навчального процесу: визначення цілей, підбір змісту, добір методів, організаційних форм і засобів навчання, а також оцінювання результатів. В основі сучасних технологій лежать принципи особистісно орієнтованого, компетентісного, діяльнісного та інноваційного підходів до навчання. Існує багато різновидів навчальних технологій, серед яких виділяють традиційні, інноваційні, інтерактивні, інформаційно-комунікаційні, технології проблемного навчання, модульного, диференційованого, проектного, ігрового, а також змішаного навчання. Кожна з них має свою структуру, дидактичні цілі, специфіку організації, а також вимоги до діяльності вчителя й учнів. Упровадження ефективної технології навчання сприяє індивідуалізації освітнього процесу, підвищенню мотивації школярів, розвитку їхніх пізнавальних інтересів, критичного мислення та практичних умінь. В умовах цифрової трансформації освіти зростає роль технологій, які забезпечують інтеграцію традиційного і дистанційного навчання, використання електронних ресурсів, віртуальних середовищ і цифрових платформ. Отже, технологія навчання є не лише інструментом реалізації змісту освіти, а й важливою умовою її оновлення та підвищення якості.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ. ШКОЛОЗНАВСТВО

ТЕМА 17. Виховання як складова педагогічного процесу

Поняття про виховання як складову педагогічного процесу. Специфічні особливості виховання, його відмінності від навчання.

Виховання як педагогічне явище характеризується низкою специфічних рис, серед яких ключовими є

багатофакторність, безперервність та віддаленість результату. На відміну від навчання, яке має чіткі часові межі (урок, курс) та конкретні вимірювані показники, виховання триває впродовж усього життя під впливом сім'ї, школи, соціуму та культури, а його плоди часто стають очевидними лише через роки в критичних життєвих ситуаціях. Виховання є складнішим у прогнозуванні, оскільки воно спрямоване не на суто інтелектуальний розвиток, а на ціннісно-мотиваційну сферу особистості, формуючи її ставлення до світу, моральні переконання та характер.

Головна відмінність між цими процесами полягає в їхньому об'єкті та меті: навчання орієнтоване на когнітивну сферу (знання, уміння, навички) і відповідає на питання «що я знаю і що я вмю робити», тоді як виховання формує особистісну позицію і відповідає на питання «хто я є і якими цінностями я керуюся». Якщо навчання – це інтелектуальне озброєння людини, то виховання – це визначення вектора використання цих знань. У навчанні провідну роль відіграє логіка та дидактичний метод, а у вихованні – авторитет вихователя, живий приклад, емоційний резонанс та створення виховних ситуацій, що робить цей процес глибоко суб'єктивним і менш піддатливим жорсткій технологізації.

Структура мотиваційно-ціннісної сфери особистості: потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, установки, ідеали, риси характеру.

Виховання як складова педагогічного процесу є цілеспрямованою та систематичною діяльністю, спрямованою на формування в особистості моральних, духовних, інтелектуальних, естетичних і фізичних якостей, що відповідають вимогам суспільства та індивідуальним потребам людини. Воно виступає органічною частиною цілісного педагогічного процесу, у якому навчання, розвиток і виховання взаємопов'язані та взаємозумовлені. Виховний процес

ґрунтується на засвоєнні соціального досвіду, формуванні світогляду, моральних переконань, ціннісних орієнтацій, норм і правил поведінки, що регулюють взаємини людини з навколишнім світом. Його зміст визначається соціальним замовленням, культурно-історичними традиціями, державними освітніми стандартами та індивідуальними особливостями вихованців. У межах педагогічного процесу виховання реалізується як у спеціально організованих формах (класні години, виховні заходи, гурткова робота), так і у повсякденному житті, через систему міжособистісних взаємодій учнів, учителів, батьків та інших учасників освітнього середовища. Ефективність виховання залежить від узгодженості вимог і впливів, єдності слова і дії педагога, створення виховного простору, що сприяє розвитку активної життєвої позиції, відповідальності, гуманізму та готовності особистості до самореалізації в соціумі. Таким чином, виховання є не лише окремим напрямом роботи школи, а й стрижнем педагогічного процесу, який забезпечує гармонійний розвиток особистості та її інтеграцію в суспільство.

ТЕМА 18. Психологічні механізми виховання

Психологічні механізми виховання: ідентифікація, наслідування, емоційне обумовлення, мотиваційне опосередкування, конформність, вживання у соціальну роль, підтримання внутрішньої узгодженості поглядів особистості, самоспостереження.

Концепції виховання: директивна, прихованого впливу, виховання-сприяння. Етапи виховання.

Директивна концепція (або авторитарна) базується на домінуючій ролі вихователя, який виступає основним носієм соціального досвіду та моральних норм. У цій моделі виховання розглядається як цілеспрямоване «формування» особистості за заздалегідь визначеним ідеалом або державним стандартом.

Основними інструментами є пряма вимога, переконання та система зовнішнього контролю (заохочень і покарань). Такий підхід забезпечує чітку керованість процесом та швидку трансляцію суспільно значущих цінностей, проте він часто ігнорує суб'єктивність дитини, що може призводити до пасивності, конформізму або прихованого внутрішнього протесту.

Концепція прихованого впливу (непрямого виховання) відмовляється від відкритого дидактизму на користь створення спеціального виховного середовища, яке непомітно корегує поведінку та цінності. Тут виховання відбувається через «прихований навчальний план»: організацію простору, стиль повсякденного спілкування, традиції та особистий приклад дорослих, які сприймаються учнем не як нав'язані правила, а як природний спосіб життя. Головна перевага полягає у відсутності психологічного опору з боку дитини, оскільки вона відчуває себе суб'єктом власного вибору, хоча насправді цей вибір професійно змодельований педагогом через контекст.

Виховання-сприяння (гуманістична або педоцентрична модель) розглядає дитину як унікальну самодостатню систему із закладеним потенціалом до саморозвитку, а роль вихователя зводить до позиції фасилітатора. Метою є не «ліплення» характеру ззовні, а підтримка внутрішніх сил самоактуалізації вихованця. Педагог не диктує готові істини, а допомагає дитині зрозуміти власні емоції, потреби та сенси, вибудовуючи стосунки на основі емпатії, довіри та діалогу. Це формує високу автономію та особистісну відповідальність, хоча вимагає від вихователя готовності до повної відмови від звичних методів примусу.

Психологічні механізми виховання являють собою внутрішні процеси психіки, за допомогою яких здійснюється засвоєння вихованцем соціального досвіду, норм, цінностей і моделей поведінки. Вони забезпечують перехід зовнішніх

педагогічних впливів у внутрішні переконання, установки та особистісні якості людини. До основних психологічних механізмів виховання належать наслідування, ідентифікація, навіювання, переконання, емоційне переживання, стимулювання та самовиховання. Наслідування виявляється у свідомому або несвідомому копіюванні зразків поведінки значущих осіб, насамперед педагога чи авторитетних однолітків. Ідентифікація полягає в ототожненні себе з певною особою або групою, що супроводжується засвоєнням її цінностей, норм і стилю поведінки. Навіювання діє на підсвідомому рівні, коли вихованець сприймає інформацію без критичного осмислення, що особливо ефективно у молодшому віці. Переконання передбачає логічно обґрунтований вплив, який формує у вихованця власні погляди та мотиви поведінки. Емоційне переживання, викликане виховною ситуацією, підсилює значущість засвоєних норм і сприяє їх глибшому закріпленню. Стимулювання реалізується через систему заохочень і покарань, які спонукають до бажаної поведінки. Самовиховання є вищим рівнем, коли особистість усвідомлено працює над удосконаленням своїх якостей і поведінки, спираючись на власні мотиви та цінності. У комплексі ці механізми забезпечують ефективність виховного процесу, оскільки впливають не лише на свідомість, а й на емоційно-вольову сферу особистості, формуючи цілісну систему внутрішніх регуляторів поведінки.

ТЕМА 19. Закономірності та принципи виховання

Закономірності виховання. Принципи виховання: безумовне позитивне ставлення до особистості, опора на позитивне в особистості (педагогічний оптимізм), прихованість виховних впливів, поєднання поваги з розумною вимогливістю до особистості, поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи і самодіяльності вихованців,

систематичність і наступність виховання, єдність і послідовність виховних впливів, емоційність виховання, урахування вікових та індивідуальних особливостей вихованця.

Закономірності та принципи виховання визначають науково обґрунтовані підходи до організації та реалізації виховного процесу, забезпечуючи його ефективність і цілеспрямованість. Закономірності виховання відображають об'єктивні, стійкі зв'язки між умовами, засобами та результатами виховної діяльності. Серед них виділяють залежність виховання від суспільних потреб і цінностей, обумовленість його змісту рівнем розвитку культури та соціального середовища, єдність виховання, навчання та розвитку, врахування індивідуально-психологічних особливостей вихованців, тривалість і поступовість формування особистісних якостей, а також провідну роль діяльності та спілкування у процесі виховання. Принципи виховання виступають основними вимогами, яких має дотримуватися педагог для досягнення позитивних результатів. До них належать принцип цілеспрямованості, що передбачає чітке визначення мети та завдань виховання; принцип зв'язку виховання з життям, який забезпечує опору на реальні умови та практичний досвід; принцип гуманізму, орієнтований на повагу до особистості вихованця та визнання його права на саморозвиток; принцип системності та послідовності, що вимагає організованості та логічної узгодженості виховних заходів; принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей, який сприяє адаптації методів впливу до конкретної особистості; принцип опори на позитивне у вихованні, що передбачає розвиток сильних сторін вихованця; принцип єдності вимог і поваги, який поєднує дисципліну та підтримку. Дотримання закономірностей і принципів виховання створює умови для формування гармонійно розвиненої, соціально активної та морально зрілої особистості.

ТЕМА 20. Методи виховання

Прямий і опосередкований шляхи впливу вихователя на розвиток вихованців. Поняття про метод і прийом виховання. Класифікації методів виховання. Поняття про метод виховання. Методи впливу на підсвідомість. Методи звернення до свідомості. Методи виховання через організацію поведінки. Методи оцінювання і корекції поведінки.

Поняття про форму виховання.

Форма виховання – це зовнішнє вираження організаційної структури виховного процесу, що відображає специфіку взаємодії педагога та учнів у певному часі та просторі. Вона виступає необхідною оболонкою, яка впорядковує зміст виховання, робить його цілісним та доступним для сприйняття, водночас визначаючи характер спілкування учасників. Традиційно форми виховання класифікують за кількістю охоплених учнів на індивідуальні (персональна бесіда, консультація, наставництво), групові (дискусія, екскурсія, виховна година, гурткова робота) та масові (фестивалі, благодійні акції, конкурси, тематичні тижні). Кожна форма має власну внутрішню логіку розгортання, а її ефективність безпосередньо залежить від того, наскільки гармонійно вона поєднує виховну мету з віковими інтересами дітей та актуальними запитамі соціуму.

Методи виховання – це способи цілеспрямованої взаємодії педагога і вихованців, за допомогою яких здійснюється формування у особистості свідомості, почуттів, переконань, моральних якостей і моделей поведінки, що відповідають суспільним нормам і цінностям. Вони визначають зміст, характер і результативність виховного процесу та застосовуються з урахуванням вікових, індивідуальних і соціальних особливостей дітей. Традиційно виділяють три основні групи методів виховання: методи формування

свідомості, методи організації діяльності та формування досвіду поведінки, методи стимулювання діяльності і поведінки. Методи формування свідомості (роз'яснення, бесіда, лекція, диспут, приклад) спрямовані на розвиток у вихованців світогляду, моральних уявлень і переконань, формування внутрішніх мотивів поведінки. Методи організації діяльності та формування досвіду поведінки (вправління, привчання, доручення, педагогічна вимога, створення виховних ситуацій) забезпечують практичне закріплення засвоєних норм через активну участь у різних видах діяльності. Методи стимулювання діяльності і поведінки (заохочення, змагання, покарання, громадська думка) використовуються для підтримання інтересу, активності та відповідальності вихованців, формування в них позитивних мотивів і самоконтролю. У сучасній педагогіці важливе значення мають також інтерактивні методи, які активізують спільну творчість і співпрацю, а також методи самовиховання, що стимулюють особистість до саморозвитку й самовдосконалення. Ефективність застосування методів виховання залежить від їх комплексного поєднання, гнучкості у використанні, урахування конкретних умов та особистісних особливостей вихованців, що забезпечує гармонійний розвиток та соціальну адаптацію особистості.

ТЕМА 21. Методи виховання через вплив на підсвідомість вихованця

Методи виховання через вплив на підсвідомість вихованця (навіювання, педагогічно доцільна самопрезентація вихователя).

Продуктивні і непродуктивні стратегії самопрезентації. Найбільш загальні вимоги до самопрезентації: зацікавлене, доброзичливе ставлення; демонстрування професійної компетентності; вимогливість і справедливість у стосунках з

учнями; підтримання оптимальної соціально-психологічної дистанції.

Методи виховання через вплив на підсвідомість вихованця ґрунтуються на використанні психологічних механізмів, що діють переважно на емоційно-чуттєву сферу та сприймаються без глибокого раціонального осмислення, але суттєво впливають на формування поглядів, цінностей і поведінки особистості. Ці методи сприяють мимовільному засвоєнню норм і зразків поведінки, створюючи внутрішні установки, які з часом стають стійкими регуляторами діяльності. До них належать наслідування, ідентифікація, навіювання, емоційне зараження та створення виховних ситуацій із сильним емоційним забарвленням. Наслідування проявляється у свідомому або підсвідомому копіюванні поведінки значущих осіб, насамперед педагога, батьків або авторитетних ровесників. Ідентифікація передбачає отождолення себе з певною особистістю чи групою та прийняття їхніх цінностей і моделей поведінки як власних. Навіювання діє через безпосередній вплив слова, інтонації, жести, міміки, коли інформація сприймається без критичного аналізу та швидко закріплюється у свідомості. Емоційне зараження виникає у процесі спільної діяльності або переживання, коли емоційний стан групи чи окремої людини передається іншим і впливає на їхню поведінку. Важливим є також використання художніх творів, музики, символів, ритуалів, які через емоційний вплив формують підсвідомі установки та ціннісні орієнтації. Застосування методів впливу на підсвідомість вимагає високої педагогічної культури, етичності та усвідомленої відповідальності педагога, адже вони мають потужний і тривалий ефект, який може як сприяти гармонійному розвитку особистості, так і негативно вплинути на її формування.

ТЕМА 22. Методи виховання через вплив на свідомість вихованця

Методи виховання через вплив на свідомість вихованця (переконавання, дискусія, приклад). Логічність, максимальна доказовість переконавання. Вимоги щодо організації дискусії: правильний вибір теми, яка має бути цікавою і близькою для учнів; чітке формулювання питань для обговорення; залучення до обговорення усіх учнів; ознайомлення учнів з правилами поведінки під час дискусії тощо.

Методи виховання через вплив на свідомість вихованця спрямовані на формування у нього переконань, світогляду, моральних уявлень і ціннісних орієнтацій шляхом свідомого сприйняття та осмислення інформації. Ці методи ґрунтуються на логічному переконанні, аналізі фактів, розумінні причинно-наслідкових зв'язків та особистісному прийнятті норм і правил поведінки. До них належать роз'яснення, бесіда, лекція, диспут, приклад та робота з літературними й мистецькими творами. Роз'яснення передбачає доступне і логічне подання знань, норм і вимог, що допомагає вихованцю усвідомити їх зміст і значення. Бесіда дає змогу організувати двостороннє спілкування між педагогом і вихованцем, стимулюючи активне мислення, самостійні висновки та критичне ставлення до інформації. Лекція використовується для систематизованого і глибокого викладу виховного матеріалу, що розкриває важливі моральні, соціальні чи культурні проблеми. Диспут активізує пізнавальну діяльність, розвиває вміння аргументувати власну позицію, поважати іншу думку та робити обґрунтовані висновки. Приклад – один із найефективніших методів впливу на свідомість, адже реальні зразки поведінки чи діяльності стають для вихованця орієнтиром, що спонукає до наслідування. Використання художньої літератури, мистецьких творів, кінофільмів і документальних матеріалів дозволяє через образне мислення глибше усвідомити моральні ідеали та

цінності. Ефективність методів впливу на свідомість залежить від їх системного застосування, урахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців, поєднання логічного і емоційного компонентів впливу, що забезпечує глибоке і стійке засвоєння моральних норм та активну життєву позицію особистості.

ТЕМА 23. Методи виховання через організацію поведінки вихованця

Методи виховання через організацію поведінки вихованця (вимога, привчання, доручення, створення виховних ситуацій, рольова гра).

Методи оцінювання і корекції поведінки вихованців.

Методи оцінювання і корекції поведінки вихованців (заохочення, покарання). Вибір методів виховання.

Методи виховання через організацію поведінки вихованця спрямовані на формування у нього необхідних навичок, звичок, умінь та досвіду соціально схвальної діяльності шляхом безпосереднього включення в різні види практичної активності та регулювання його вчинків. Ці методи ґрунтуються на створенні умов, у яких вихованець діє відповідно до визначених норм і правил, поступово засвоюючи їх як власні внутрішні установки. До них належать привчання, вправлення, доручення, педагогічна вимога, громадська думка, створення виховних ситуацій. Привчання полягає у багаторазовому виконанні певних дій, що з часом призводить до формування стійких позитивних звичок. Вправлення спрямоване на свідоме й систематичне повторення дій, необхідних для вдосконалення умінь і навичок, що сприяють соціальній адаптації та розвитку особистої дисципліни. Доручення передбачає надання вихованцю конкретних завдань, виконання яких сприяє розвитку відповідальності, самостійності та ініціативності. Педагогічна вимога визначає

чіткі правила поведінки й діяльності, що регулюють взаємини в колективі та формують у вихованця вміння підпорядковувати власні дії спільним цілям. Громадська думка колективу виступає потужним регулятором поведінки, оскільки схвалення чи осуд з боку однолітків стимулює дотримання прийнятих норм. Створення спеціально організованих виховних ситуацій допомагає вихованцям на практиці усвідомити моральні цінності та перевірити правильність своїх вчинків у реальних або змодельованих умовах. Ефективність методів організації поведінки залежить від їх послідовності, системності та поєднання з іншими засобами виховного впливу, що забезпечує формування у особистості стійкої внутрішньої потреби діяти відповідно до моральних і соціальних норм.

ТЕМА 24. Виховання особистості в колективі

Поняття про колектив. Основні характеристики виховного колективу. Умови ефективного впливу колективу на особистість. Стадії розвитку дитячого колективу. Шляхи педагогічного керівництва формуванням колективу.

Виховання особистості в колективі є важливим напрямом педагогічного процесу, що ґрунтується на взаємодії індивіда з групою та передбачає гармонійне поєднання інтересів особистості й колективу. Колектив виступає не лише середовищем соціалізації, а й активним чинником формування моральних якостей, світогляду, відповідальності та навичок співпраці. У процесі виховання в колективі особистість засвоює соціальні норми, цінності та моделі поведінки через спільну діяльність, громадську думку, взаємну підтримку та контроль. Важливою умовою є створення згуртованого, гуманного, цілеспрямованого колективу, у якому панують довіра, взаємоповага та відповідальність кожного за спільний результат. Педагогічна роль полягає в організації спільної діяльності, яка сприяє розвитку активності, ініціативності,

самодисципліни та вміння підпорядковувати особисті інтереси загальній меті. Колектив виступає своєю школою демократії, де вихованці навчаються брати участь у прийнятті рішень, дотримуватися правил, аргументовано відстоювати свою думку, а також враховувати позицію інших. Важливим чинником є формування позитивної громадської думки, яка регулює поведінку та стимулює особистість до морально правильних учинків. Виховання в колективі передбачає індивідуальний підхід, щоб кожен його член відчував свою значущість і мав можливість для самореалізації. Ефективність цього процесу залежить від згуртованості колективу, чіткості його цілей, активної позиції вихованців і педагогічного керівництва, яке поєднує вимогливість із підтримкою, сприяючи становленню соціально зрілої, відповідальної та гуманної особистості.

ТЕМА 25. Самовиховання як фактор розвитку особистості.

Роль самовиховання у розвитку особистості. Зв'язок між вихованням і самовихованням. Організація самовиховання учнів. Етапи і правила педагогічного керівництва самовихованням школярів. Методи та прийоми самовиховання.

Самовиховання як фактор розвитку особистості є усвідомленою та цілеспрямованою діяльністю людини, спрямованою на формування й удосконалення власних моральних, інтелектуальних, естетичних і фізичних якостей, необхідних для гармонійної життєдіяльності та самореалізації. Воно ґрунтується на внутрішній мотивації та потребі особистості відповідати певним ідеалам, цінностям і соціальним вимогам. Самовиховання є продовженням і поглибленням виховного впливу суспільства, але відрізняється активною роллю самої людини, яка не лише засвоює готові норми та зразки поведінки, а й самостійно ставить перед собою

цілі, обирає засоби й контролює результати. Важливими складовими процесу самовиховання є самоусвідомлення, самопізнання, самоконтроль, саморегуляція та самооцінка, які забезпечують адекватне розуміння власних сильних і слабких сторін. Методи самовиховання можуть включати самоспостереження, самонавіювання, планування особистісного розвитку, виконання спеціальних вправ, аналіз і корекцію власної поведінки. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від чіткого визначення мети, систематичності роботи над собою, вольових зусиль і здатності долати внутрішні та зовнішні труднощі. Самовиховання сприяє формуванню активної життєвої позиції, відповідальності, самостійності, критичного мислення, уміння приймати виважені рішення та діяти відповідно до власних переконань. Таким чином, воно є важливим чинником особистісного зростання, який дозволяє людині постійно вдосконалювати себе, адаптуватися до змінних умов життя та реалізовувати свій потенціал у професійній і суспільній діяльності.

ТЕМА 26. Професійний саморозвиток педагога

Професійний саморозвиток педагога. Сутність, структура «готовності майбутніх педагогів до професійного саморозвитку». Закономірності, принципи, методи, форми професійного саморозвитку педагога.

Професійний саморозвиток педагога – це цілеспрямований, безперервний процес удосконалення власних знань, умінь, професійних і особистісних якостей, спрямований на підвищення ефективності педагогічної діяльності та відповідність сучасним вимогам освіти. Він базується на усвідомленні педагогом потреби у власному зростанні, готовності до змін та прагненні до інноваційної діяльності. Саморозвиток охоплює кілька взаємопов'язаних аспектів: професійно-пізнавальний, що передбачає

систематичне оновлення теоретичних знань і методичних підходів; практично-діяльнісний, пов'язаний з удосконаленням педагогічних технологій, методів і форм роботи; комунікативний, що розвиває навички взаємодії з учнями, колегами, батьками та громадськістю; особистісний, спрямований на формування емоційної стійкості, самоконтролю, лідерських якостей і педагогічного такту. Важливим чинником є здатність до саморефлексії, критичного аналізу власної діяльності, визначення сильних і слабких сторін та побудови індивідуальної траєкторії професійного зростання. Форми професійного саморозвитку можуть бути різними: участь у курсах підвищення кваліфікації, семінарах, тренінгах, професійних конкурсах; самоосвіта через читання науково-методичної літератури, опрацювання сучасних цифрових ресурсів, впровадження інновацій у навчальний процес; співпраця у професійних спільнотах. Професійний саморозвиток забезпечує педагогу конкурентоспроможність, гнучкість у реагуванні на освітні виклики, здатність мотивувати учнів та ефективно реалізовувати виховну і навчальну функції, сприяючи загальному підвищенню якості освіти.

ТЕМА 27. Взаємодія школи, сім'ї та громадських організацій у вихованні молоді

Сім'я як важливий інститут виховання особистості. Педагогічні умови ефективного сімейного виховання. Типові помилки сімейного виховання. Форми співробітництва школи і сім'ї у вихованні дітей. Роль дитячих і юнацьких самодіяльних організацій у вихованні молоді.

Взаємодія школи, сім'ї та громадських організацій у вихованні молоді є важливою умовою формування гармонійно розвиненої, соціально активної та відповідальної особистості. Школа забезпечує організований навчально-виховний процес, спрямований на розвиток інтелектуальних, моральних,

естетичних і фізичних якостей учнів, формування громадянської свідомості та готовності до життя у сучасному суспільстві. Сім'я виступає першою і найважливішою соціальною інституцією, яка закладає основи світогляду, моральних норм, ціннісних орієнтацій, навичок спілкування та поведінки. Виховний вплив сім'ї та школи має бути узгодженим, щоб уникати суперечливих вимог і формувати в дитини цілісну систему цінностей. Важливим партнером у цьому процесі є громадські організації, які розширюють виховний простір, надаючи молоді можливості для розвитку лідерських якостей, участі у волонтерських і культурно-просвітницьких проєктах, заняття спортом і творчістю, реалізації соціально значущих ініціатив. Ефективна взаємодія між школою, сім'єю та громадськими інституціями ґрунтується на спільному плануванні виховних заходів, обміні інформацією про розвиток та потреби дитини, взаємопідтримці у розв'язанні виховних проблем. Форми співпраці можуть включати батьківські збори, спільні культурні та спортивні події, участь батьків і представників громадськості у роботі шкільних рад, клубів, секцій, партнерські проєкти та акції. Така взаємодія сприяє створенню єдиного виховного середовища, у якому дитина отримує узгоджені сигнали та підтримку з різних джерел, що забезпечує її всебічний розвиток і успішну соціалізацію.

ТЕМА 28. Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці

Поняття про важковиховуваність. Типи важковиховуваних дітей. Причини відхилень у поведінці вихованців.

Відхилення у поведінці вихованців (девіації) є наслідком комплексної взаємодії біологічних, психологічних та соціально-педагогічних чинників, які заважають нормальній соціалізації особистості. Біологічні причини охоплюють особливості

функціонування нервової системи, спадковість або стан здоров'я, що можуть зумовлювати підвищену агресивність, імпульсивність чи емоційну вразливість. Психологічний блок часто пов'язаний із віковими кризами, акцентуаціями характеру, несформованістю емоційного інтелекту або пережитими психотравмами, через які дитина обирає деструктивні форми поведінки як спосіб захисту або привернення уваги.

Найбільш вагомий вплив мають соціальні та мікросоціальні чинники, передусім родинне середовище: дефіцит батьківського тепла, авторитарний стиль виховання, занедбаність або, навпаки, гіперопіка. Окрім сім'ї, значну роль відіграє вплив референтних груп (неформальних об'єднань однолітків із антисоціальною спрямованістю) та інформаційного простору, що може героїзувати насилля чи деструктивні моделі життя. З педагогічної точки зору, причиною девіацій є педагогічна занедбаність – ситуація, коли школа не забезпечує індивідуального підходу, ігнорує запити учня або створює ситуації постійної неуспішності, що штовхає дитину до пошуку самоствердження поза межами правового та морального поля.

Поняття про корекцію поведінки. Етапи корекційної роботи вихователя.

Виховання дітей з відхиленнями у поведінці є складним і багатогранним процесом, що вимагає від педагога високого рівня професійної підготовки, терпіння, емпатії та індивідуального підходу. Відхилення у поведінці можуть проявлятися у формі агресивності, замкнутості, непослуху, схильності до порушення соціальних норм, що часто зумовлено поєднанням психологічних, соціальних та біологічних факторів: несприятливими умовами сімейного виховання, дефіцитом уваги та підтримки, негативним впливом оточення, особливостями нервової системи чи психічного розвитку. У

роботі з такими дітьми важливо своєчасно виявити причини проблемної поведінки та створити умови, що сприятимуть її корекції. Педагогічний вплив повинен поєднувати вимогливість із доброзичливістю, чіткість правил із гнучкістю в їх застосуванні, акцент на позитивному підкріпленні бажаних дій та поступове формування самоконтролю. Значну роль відіграють індивідуальні та групові виховні заходи, спрямовані на розвиток навичок спілкування, формування відповідальності, самоповаги, уміння конструктивно розв'язувати конфлікти. Ефективність виховного процесу підвищується за умови тісної співпраці школи з батьками, психологами, соціальними службами та, за потреби, медичними фахівцями. Створення емоційно безпечного середовища, залучення дітей до цікавої та корисної діяльності, формування позитивних зразків поведінки допомагають поступово зменшити прояви девіантності та сприяють соціальній адаптації таких учнів.

ТЕМА 29. Управління навчально-виховною роботою школи

Суб'єкти управління навчально-виховною роботою школи. Рада школи. Педагогічна рада, зміст і організація її роботи. Функції директора школи та його заступників. Планування роботи школи. Система внутрішнього шкільного контролю.

Управління навчально-виховною роботою школи – це цілеспрямований процес організації, координації та контролю за діяльністю педагогічного колективу, учнів та інших учасників освітнього процесу з метою досягнення високої якості освіти та виховання. Цей процес охоплює планування освітньої діяльності, визначення стратегічних і тактичних завдань, розподіл функціональних обов'язків між працівниками, створення сприятливого психологічного клімату та умов для

професійного зростання вчителів. Основними напрямками управління є організація навчального процесу відповідно до освітніх стандартів, контроль за його якістю, аналіз результатів навчання, забезпечення інноваційного розвитку школи, впровадження ефективних методик і технологій навчання та виховання. Управління також включає роботу з кадрами, підвищення їхньої кваліфікації, стимулювання творчості й ініціативи вчителів, співпрацю з батьками та громадськістю. Важливою складовою управління є аналітична діяльність, що передбачає моніторинг освітнього процесу, виявлення проблем, прийняття управлінських рішень і прогнозування перспектив розвитку навчального закладу. Таким чином, ефективне управління навчально-виховною роботою школи сприяє реалізації завдань сучасної освіти, формуванню компетентної особистості та розвитку демократичної школи.

ТЕМА 30. Методична робота

Завдання методичної роботи. Форми методичної роботи. Предметні методичні об'єднання. Шляхи самоосвіти вчителів. Атестація вчителя.

Методична робота в школі є цілісною, систематичною та цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на підвищення професійної майстерності педагогічних працівників, удосконалення змісту, форм і методів навчально-виховного процесу. Вона має на меті забезпечити науково-методичний супровід освітньої діяльності, сприяти впровадженню сучасних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання, нових освітніх стандартів, програм і підручників. Основними завданнями методичної роботи є розвиток творчого потенціалу вчителя, формування інноваційної культури, стимулювання самоосвіти, організація професійного зростання шляхом участі в педагогічних радах, семінарах, методичних об'єднаннях, творчих групах, майстер-класах тощо. Вона передбачає як

індивідуальні, так і колективні форми діяльності, включаючи наставництво, педагогічне консультування, взаємовідвідування уроків, узагальнення передового педагогічного досвіду. Координатором методичної роботи зазвичай виступає заступник директора з навчально-виховної роботи або методична рада школи, які планують, аналізують і коригують методичну діяльність у закладі. Ефективна методична робота ґрунтується на діагностичному підході, аналізі професійних потреб учителів, наданні адресної допомоги, стимулюванні інноваційної діяльності. В умовах реформування освіти та цифровізації особливо актуальним є розвиток дистанційних форм методичної підтримки, створення електронних методичних кабінетів, онлайн-консультацій та віртуальних професійних спільнот. Методична робота в школі є важливим чинником підвищення якості освіти, оскільки забезпечує професійне зростання вчителя та безперервне вдосконалення навчального процесу.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви розділів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	усь го	зокрема				
		ЛК	ПЗ	Л З	ІЗ	СР
2	3	4	5	6	7	
Розділ 1. Загальні основи педагогіки і дидактика						
Тема 1. Педагогіка – наука про виховання	3	2				1
Тема 2. Місце педагогіки в системі антропологічних наук	2					2

Тема 3. Організація і проведення педагогічних досліджень	3	2				1
Тема 4. Розвиток, соціалізація і виховання особистості	2					2
Тема 5. Виховання як фактор розвитку особистості. Зміст освіти.	5	2	2			1
Тема 6. Виховання як педагогічний процес	3	2				1
Тема 7. Контроль і оцінка результатів навчально-виховного процесу	3		2			1
Тема 8. Предмет і завдання дидактики	3	2				1
Тема 9. Поняття про принципи навчання	3		2			1
Тема 10. Зміст навчання	3		2			1
Тема 11. Теорії формування змісту навчання	2					2
Тема 12. Методи і засоби навчання	6	2	2			2
Тема 13. Форми навчання	2		2			1
Тема 14. Урок як основна форма навчання у школі	2		2			1
Тема 15. Контроль навчання	2					2
Тема 16. Технологія навчання	2					2
Разом	48	12	14			22
Розділ 2. Теорія виховання і школознавство						
Тема 17. Виховання як складова педагогічного процесу	3	2				1
Тема 18. Психологічні механізми виховання	3	2				1
Тема 19. Закономірності та принципи виховання	4		2			2
Тема 20. Методи виховання	6	2	2			2
Тема 21. Методи виховання через вплив на підсвідомість вихованця	4		2			2

Тема 22. Методи виховання через вплив на свідомість вихованця	4		2		2
Тема 23. Методи виховання через організацію поведінки вихованця	3		2		1
Тема 24. Виховання особистості в колективі	3	2			1
Тема 25. Самовиховання як фактор розвитку особистості	4		2		2
Тема 26. Професійний саморозвиток педагога	4		2		2
Тема 27. Взаємодія школи, сім'ї та громадських організацій у вихованні молоді	1				1
Тема 28. Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці	1				1
Тема 29. Управління навчально-виховною роботою школи	1				1
Тема 30. Методична робота	1				1
Разом	42	8	14		20
ІНДЗ					
Усього годин	90	20	28		42

Теми лекцій

№	Назва теми	Кількість годин
1	Педагогіка – наука про виховання	2
2	Організація і проведення педагогічних досліджень	2
3	Виховання як фактор розвитку особистості. Зміст освіти.	2
4	Виховання як педагогічний процес	2
5	Предмет і завдання дидактики	2

6	Методи і засоби навчання	2
7	Виховання як складова педагогічного процесу	2
8	Психологічні механізми виховання	2
9	Методи виховання	2
10	Виховання особистості в колективі	2
Усього годин		20

Теми практичних занять

№	Назва теми	Кількість годин
1	Виховання як фактор розвитку особистості. Зміст освіти	2
2	Контроль і оцінка результатів освітнього процесу	2
3	Поняття про принципи навчання	2
4	Зміст навчання	2
5	Методи і засоби навчання	2
6	Форми навчання	2
7	Урок як основна форма навчання у школі	2
8	Закономірності та принципи виховання	2
9	Методи виховання	2
10	Методи виховання через вплив на підсвідомість вихованця	2
11	Методи виховання через вплив на свідомість вихованця	2
12	Методи виховання через організацію поведінки вихованця	2
13	Самовиховання як фактор розвитку особистості	2
14	Професійний саморозвиток педагога	2
Усього годин		28

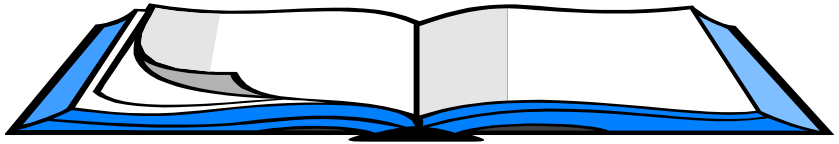
Методи та критерії оцінювання

Методи оцінювання: увесь перелік письмових, усних та практичних тестів, проектів, презентацій, портфоліо тощо, які використовуються для оцінювання успішності особи, яка навчається і визнання досягнення результатів навчання освітнього компонента. Поточний контроль проводиться на усіх видах аудиторних занять (лекції, практичні), а також оцінюється самостійна робота, у тому числі й індивідуальні завдання. Поточний контроль на усіх видах аудиторних занять реалізується такими методами: усного і письмового опитування, виступів на практичних заняттях, підготовка та демонстрація презентацій тощо. Форми здійснення поточного контролю та кількість балів за кожну форму визначаються викладачем (наприклад, усна відповідь на теоретичне питання 1-5 б.). Методи підсумкового оцінювання: усний, письмовий, тестовий залік.

Підсумкова (загальна) оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності: поточне та підсумкове оцінювання рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль); оцінка (бали) за практичну діяльність; оцінка за ІНДЗ; оцінка (бали) за участь у наукових конференціях, олімпіадах, підготовку наукових публікацій тощо. Здобувачам вищої освіти після аудиторних занять надається право підвищувати свій рейтинг під час складання заліків (підсумкового контролю) за графіком екзаменаційної сесії.

На підсумковий (семестровий) контроль – залік відводиться 20 балів.

Результат освітньої діяльності здобувача вищої освіти оцінюється згідно з Критеріями оцінювання знань і вмінь студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ТА ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1

ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА ПРО ВИХОВАННЯ

План.

1. Предмет і завдання педагогіки.
2. Виникнення і розвиток педагогіки.
3. Категорії педагогіки.
4. Система педагогічних наук.
5. Етапи і методи педагогічного дослідження.

Завдання для повторення:

1. Дайте визначення педагогіки як науки. У чому полягає теоретична та практична функція педагогіки?
2. Назвіть основні джерела розвитку педагогіки. Яку роль у цьому процесі відіграє народна педагогіка?
3. Поясніть внесок античних мислителів у розвиток педагогіки. У чому полягали педагогічні ідеї Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля?
4. Чим відрізняються поняття «виховання», «освіта» та «навчання» в педагогіці? Наведіть приклади для кожного з понять.
5. Які педагогічні науки входять до сучасної системи педагогічних наук? Назвіть щонайменше 5 галузей і коротко охарактеризуйте їх.

6. Проаналізуйте педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського. У чому полягає значення його праць для розвитку педагогічної науки?
7. Розкрийте роль педагогіки вищої школи у системі педагогічних наук. Які її особливості та завдання?
8. Схарактеризуйте основні етапи науково-педагогічного дослідження. Які етапи є обов'язковими для проведення повноцінного дослідження?
9. Порівняйте природний та лабораторний педагогічний експеримент. У чому їх відмінності та коли застосовується кожен з них?
10. Поясніть сутність реабілітаційної педагогіки. Які завдання вона виконує в сучасній освітній системі?

Тест за темою 1

1. Що є предметом педагогіки?

- А) Вивчення психіки людини
- Б) Виховання як цілеспрямований вплив на розвиток особистості
- В) Розвиток економіки суспільства
- Г) Дослідження соціологічних процесів

2. З якого століття педагогіка виокремилась як окрема наука?

- А) XV
- Б) XVI
- В) XVII
- Г) XVIII

3. Яку функцію педагогіки визначають як розробку способів і засобів виховного впливу?

- А) Теоретичну
- Б) Аналітичну

В) Конструктивно-технологічну

Г) Інформаційну

4. Хто вважав, що освіта повинна формувати моральність через самостійний пошук істини?

А) Арістотель

Б) Платон

В) Демокріт

Г) Сократ

5. Яка педагогічна ідея належить Демокріту?

А) Ідея маєвтики

Б) Виховання – це державна функція

В) «Учіння виробляє прекрасні речі лише на основі праці»

Г) Теорія "вільного виховання"

6. Хто автор твору «Велика дидактика»?

А) Ж.-Ж. Руссо

Б) Дж. Локк

В) Я.А. Коменський

Г) Ф. Дістервег

7. Який термін Сократ використовував для опису мистецтва видобування істини через запитання?

А) Евристика

Б) Діалектика

В) Маєвтика

Г) Іронія

8. Яка категорія педагогіки означає процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок?

А) Виховання

Б) Навчання

В) Освіта

Г) Розвиток

9. Що досліджує порівняльна педагогіка?

А) Освіту дорослих

Б) Закономірності виховання в історії

В) Системи освіти в різних країнах

Г) Розвиток дітей з порушеннями

10. Яка педагогічна наука вивчає закономірності виховання глухих?

А) Тифлопедагогіка

Б) Олігофренопедагогіка

В) Лікувальна педагогіка

Г) Сурдопедагогіка

11. Що є метою педагогічного дослідження?

А) Узагальнення статистики освіти

Б) Виявлення об'єктивних закономірностей навчання і виховання

В) Аналіз діяльності МОН

Г) Розвиток технологій

12. Який метод педагогічного дослідження полягає в спостереженні за змінами після цілеспрямованого впливу?

А) Інтерв'ю

Б) Спостереження

В) Тестування

Г) Експеримент

13. Що вивчає педагогіка третього віку?

А) Виховання дітей раннього віку

Б) Освіту пенсіонерів

В) Психологію молоді

Г) Навчання військовослужбовців

14. Хто з українських мислителів XVIII ст. вважав, що в центрі виховання має бути дитина?

А) М. Драгоманов

Б) К.Д. Ушинський

В) Г. Сковорода

Г) Т. Шевченко

15. Що означає валідність тесту?

- А) Легкість проведення
- Б) Стійкість результатів
- В) Точність вимірювання заявленої якості
- Г) Повторюваність результатів

Тема 2

РОЗВИТОК, СОЦІАЛІЗАЦІЯ І ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

План

1. Поняття про особистість.
2. Фактори розвитку особистості.
3. Теорії розвитку особистості.

Завдання для повторення:

1. Дайте визначення поняття «особистість». У чому полягає її значення для суспільства та науки?
2. Поясніть різницю між поняттями «індивід», «особистість», «індивідуальність» та «суб'єкт». Наведіть приклади до кожного з понять.
3. Назвіть основні фактори розвитку особистості. Які з них вважаються внутрішніми, а які – зовнішніми?
4. Порівняйте біогенетичну, соціогенетичну, персоналістичну теорії розвитку особистості. У чому полягають переваги та недоліки кожної?
5. У чому полягає роль спадковості у формуванні інтелектуальних і моральних якостей людини? Поясніть на прикладі наукових досліджень.
6. Розкрийте сутність поняття «соціалізація». Які чинники (макро-, мезо- та мікрорівня) впливають на неї найбільше?

7. Що таке «зона найближчого розвитку»? Як це поняття використовується у процесі виховання?
8. Проаналізуйте технократичну та натуралістичну концепції виховання. У чому полягає їх односторонність?
9. Назвіть і коротко охарактеризуйте щонайменше три теорії розвитку особистості. Наприклад: психоаналітичну, гуманістичну, біхевіористську.
10. Як впливає діяльність особистості на її розвиток? Які види діяльності домінують на різних етапах життя?

Тест за темою 2

1. Що означає поняття «індивід»?

- А) Людина як соціальна істота
- Б) Людина як носій суспільних ролей
- В) Окремий представник людського роду з психофізіологічними особливостями
- Г) Особистість із сформованим світоглядом

2. Який рівень розвитку відповідає самостійному виконанню завдань дитиною?

- А) Перспективний розвиток
- Б) Зона найближчого розвитку
- В) Рівень актуального розвитку
- Г) Рівень адаптації

3. Що таке соціалізація?

- А) Передача генетичної інформації
- Б) Формування біологічних ознак
- В) Засвоєння соціального досвіду, ролей і норм
- Г) Виховання на основі настанов вчителя

4. Хто є автором концепції «зони найближчого розвитку»?

- А) Ж. Піаже

Б) З. Фрейд

В) А. Маслоу

Г) Л. Виготський

5. Який фактор, згідно з персоналістичною теорією, є визначальним у розвитку особистості?

А) Спадковість

Б) Середовище

В) Виховання

Г) Активність самої особистості

6. Яка теорія трактує розвиток особистості як розгортання вродженої програми?

А) Соціогенетична

Б) Персоналістична

В) Біогенетична

Г) Гуманістична

7. Що визначає поняття «індивідуальність»?

А) Суспільно типовий прояв особистості

Б) Схожість із соціальними групами

В) Неповторне поєднання природних і соціальних якостей

Г) Здатність до об'єктивного мислення

8. Яка концепція виховання ґрунтується на ідеї, що дитина розвивається природно, сама по собі?

А) Технократична

Б) Поведінкова

В) Натуралістична

Г) Авторитарна

9. Яке твердження відображає суть теорії самоактуалізації А. Маслоу?

А) Особистість — це носій умовних рефлексів

Б) Людина прагне реалізувати свій потенціал

В) Розвиток визначає оточення

Г) Особистість формується лише через соціальні ролі

10. Хто з учених розглядав розвиток як конфлікт між

внутрішніми силами та соціальними нормами?

- А) Ж. Піаже
- Б) Е. Еріксон
- В) З. Фрейд
- Г) Б. Скіннер

11. Основою біхевіоризму є:

- А) Несвідомі імпульси
- Б) Ідея свободи волі
- В) Вплив релігії
- Г) Формування поведінки через підкріплення

12. Що із запропонованого не зумовлено спадковістю?

- А) Колір очей
- Б) Інтелектуальні задатки
- В) Засвоєння норм поведінки
- Г) Темперамент

13. До якого чинника належать родина, школа, друзі?

- А) Макрочинники
- Б) Мезочинники
- В) Мікрочинники
- Г) Суб'єктивні умови

14. Яке висловлювання належить Я. А. Коменському?

- А) «Людина – істота соціальна»
- Б) «Зневага до виховання є загибеллю людей...»
- В) «Знання – сила»
- Г) «Свобода – це усвідомлена необхідність»

15. Що, згідно з В.С. Мерліним, входить до нижнього рівня індивідуальності?

- А) Соціальні ролі
- Б) Темперамент і характер
- В) Біохімічні та соматичні властивості
- Г) Пізнавальні інтереси

ВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

План

1. Поняття про педагогічний процес.
2. Мета виховання. Основні напрями виховання.
3. Педагогічні вимоги до особистості вчителя.
4. Стилi педагогічного спілкування.
5. Авторитет учителя.

Завдання для повторення:

1. Дайте визначення виховання як педагогічної категорії. Чим відрізняється виховання від навчання та соціалізації?
2. Назвіть основні функції виховання. Поясніть, як кожна з них реалізується у практиці освітнього процесу.
3. Розкрийте зміст категорій, пов'язаних із вихованням: мета, принципи, зміст, форми, методи, засоби. Як ці категорії взаємопов'язані між собою?
4. У чому полягає суперечність між ідеальною метою виховання і реальними можливостями її досягнення? Наведіть приклади з педагогічної практики.
5. Назвіть і поясніть основні принципи виховання. Як ці принципи враховують індивідуальні особливості вихованця?
6. Що таке зміст виховання? Які чинники впливають на його формування в умовах сучасного суспільства?
7. Охарактеризуйте основні методи виховання. Наведіть приклади застосування різних методів у шкільній практиці.
8. Які форми організації виховного процесу виділяють у педагогіці? Чим відрізняються індивідуальні, групові та масові форми?

9. Проаналізуйте роль засобів виховання у формуванні особистості. Яке значення мають книжка, мистецтво, колектив тощо?

10. Чим зумовлена актуальність виховання у сучасному освітньому процесі? Які виклики постають перед вихованням у XXI столітті?

Тест за темою 3

1. Що таке педагогічний процес?

- А) Передача інформації між викладачем і студентом
- Б) Виховання, яке здійснюється у навчальних закладах підготовленими фахівцями
- В) Процес вивчення педагогічної науки
- Г) Організація самонавчання учнів

2. Який компонент педагогічного процесу містить мету й завдання?

- А) Змістовий
- Б) Діяльнісний
- В) Цільовий
- Г) Результативний

3. Яке з визначень відповідає поняттю "педагогічна взаємодія"?

- А) Односторонній вплив вчителя на учня
- Б) Взаємне доповнення з метою досягнення мети виховання
- В) Самостійна діяльність учнів
- Г) Контроль за діяльністю учнів

4. Назвіть основні напрями виховання.

- А) Розумове
- Б) Політехнічне
- В) Естетичне
- Г) Фізичне

5. **Що є головною метою виховання?**
А) Підвищення оцінок
Б) Підготовка особистості до виконання соціальних ролей у суспільстві
В) Досягнення кар'єрного успіху
Г) Підготовка до НМТ
6. **Яке виховання спрямоване на повагу до Конституції та правових норм?**
А) Моральне
Б) Соціально-правове
В) Естетичне
Г) Трудове
7. **Основна мета фізичного виховання:**
А) Навчити правильно харчуватися
Б) Підготувати до військової служби
В) Сприяти гармонійному розвитку й зміцненню здоров'я
Г) Розвинути креативність
8. **До яких здібностей учителя належить уміння проникати в емоційний стан учнів?**
А) Комунікативні
Б) Перцептивні
В) Організаторські
Г) Дослідницькі
9. **Що є обов'язковою якістю для кожного вчителя?**
А) Дисциплінованість
Б) Гуманізм
В) Упевненість
Г) Креативність
10. **Який стиль педагогічного спілкування вважається найефективнішим?**
А) Авторитарний
Б) Ліберальний

- В) Демократичний
Г) Залякування
11. **Як називається стиль, коли вчитель намагається завоювати авторитет у дітей будь-якою ціною?**
А) Спілкування-дистанція
Б) Спілкування-залякування
В) Спілкування-загравання
Г) Спілкування на основі творчості
12. **Авторитет, що базується на повазі та довірі учнів, – це:**
А) Нормативна влада
Б) Референтна влада
В) Влада примусу
Г) Влада винагороди
13. **До складу якого компонента входять знання, навички, переконання, риси характеру?**
А) Цільовий
Б) Змістовий
В) Діяльнісний
Г) Оцінювально-результативний
14. **Який тип учителя будує нереальні моделі спілкування?**
А) Реактивний
Б) Проактивний
В) Надактивний
Г) Конструктивний
15. **Який педагог має найвищу й найдієвішу форму впливу на учнів?**
А) Той, хто покладається на владу покарання
Б) Той, хто використовує владу примусу
В) Той, хто має справжній авторитет у свідомості учнів
Г) Той, хто виконує лише нормативну роль

ДИДАКТИКА. ПРОЦЕС НАВЧАННЯ. ЗМІСТ ОСВІТИ

План

1. Предмет і завдання дидактики.
2. Дидактичні системи.
3. Процес навчання.
4. Принципи навчання.
5. Зміст освіти. Теорії змісту освіти

Завдання для повторення:

1. Визначення понять. Поясніть, що таке дидактика. Які її предмет і завдання на сучасному етапі?

2. Історичний аспект. Назвіть основні етапи розвитку дидактики та видатних представників (Я.А. Коменський, Й.Ф. Герbart, Дж. Дьюї тощо).

3. Порівняльний аналіз. Порівняйте дидактичні системи Герbart і Дьюї. У чому їхні принципові відмінності?

4. Компоненти процесу навчання. Назвіть і охарактеризуйте основні компоненти процесу навчання (цільовий, стимулюючо-мотиваційний тощо).

5. Принципи навчання. Виберіть 3 будь-які принципи навчання і проілюструйте прикладом, як їх можна застосувати на практиці.

6. Мотивація і пізнавальний інтерес. Назвіть способи розвитку пізнавального інтересу учнів. Чому це важливо?

7. Етапи засвоєння знань. Охарактеризуйте основні етапи засвоєння знань. Як вони пов'язані між собою?

8. Рівні засвоєння. Опишіть 4 рівні засвоєння знань. Які приклади можна навести для кожного?

9. Сучасна дидактична система. Які риси притаманні сучасній дидактичній системі? Як вона поєднує елементи попередніх підходів?

10. Теорії змісту освіти. Назвіть і коротко охарактеризуйте основні теорії змісту освіти (матеріальна, формальна, утилітарна, екземпляриська).

Тест за темою 4

1. Яке визначення найточніше відображає сучасне розуміння дидактики?

- А) Наука про викладання історії
- Б) Наука про навчання і освіти, їх зміст, методи, форми і результати
- В) Теорія гуманного виховання
- Г) Методика викладання у початкових класах

2. Хто з учених започаткував теоретичне оформлення дидактики як науки?

- А) Джон Дьюї
- Б) Я.А. Коменський
- В) Йоган Фрідріх Гербарт
- Г) К.Д. Ушинський

3. Який напрям у дидактиці запропонував Джон Дьюї?

- А) Формальний підхід
- Б) Матеріальний підхід
- В) Педагогічний
- Г) Емпіризм

4. Що є основою традиційної гербартіанської дидактичної системи?

- А) Самостійна робота учнів
- Б) Пояснювально-ілюстративний метод
- В) Проектна діяльність
- Г) Гра та інтерактив

5. Який етап не входить до структури навчання за Коменським?

- А) Осмислення
- Б) Перевірка гіпотези
- В) Узагальнення
- Г) Практичне використання

6. Що вважається предметом дидактики?

- А) Лише викладання
- Б) Самовиховання
- В) Освітній і навчальний процес як єдине ціле
- Г) Психологічна діагностика учнів

7. Який принцип передбачає врахування рівня розвитку учнів і складності матеріалу?

- А) Принцип доступності
- Б) Принцип емоційності
- В) Принцип міцності
- Г) Принцип індивідуалізації

8. Який компонент не входить до структури процесу навчання?

- А) Стимулювально-мотиваційний
- Б) Змістовий
- В) Виховно-дисциплінарний
- Г) Контрольно-регулювальний

9. Який рівень засвоєння знань передбачає створення нової інформації?

- А) Розпізнавальний
- Б) Репродуктивний
- В) Продуктивний
- Г) Розуміння

10. Що передбачає принцип емоційності у навчанні?

- А) Повторення вивченого матеріалу
- Б) Систематичне тестування учнів

В) Застосування абстрактного мислення

Г) Формування інтересу до знань

11. Як називається дидактика, що вивчає особливості навчання окремих предметів?

А) Загальна дидактика

Б) Методика

В) Предметна дидактика

Г) Практична педагогіка

12. Що є основним завданням сучасної дидактичної системи?

А) Запам'ятовування готових знань

Б) Жорстка регламентація навчання

В) Технократичне навчання

Г) Формування умінь орієнтуватися в інформації і до самоосвіти

13. Який етап засвоєння знань передбачає первинне ознайомлення з матеріалом?

А) Сприймання

Б) Осмислення

В) Узагальнення

Г) Закріплення

14. Який принцип навчання вимагає поєднання теорії з реальними ситуаціями?

А) Принцип доступності

Б) Принцип науковості

В) Принцип зв'язку теорії з практикою

Г) Принцип цілеспрямованості

15. Який із нижченаведених принципів не належить до основних у дидактиці?

А) Принцип індивідуального підходу

Б) Принцип наочності

В) Принцип суворості

Г) Принцип свідомості

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

План

1. Поняття про метод і прийом навчання.
2. Класифікація методів навчання.
3. Вибір методів навчання.

Завдання для повторення:

1. Що таке метод навчання? У чому полягає його сутність і значення в освітньому процесі?
2. Чим метод відрізняється від прийому? Як співвідносяться ці поняття?
3. Які функції мають виконувати методи навчання? Як вони впливають на розвиток учня?
4. Які існують основні класифікації методів навчання? У чому їх відмінність?
5. У чому полягає суть класифікації методів за рівнем пізнавальної активності учнів?
6. Які словесні методи навчання використовуються найчастіше? У чому їхні особливості?
7. У чому полягає специфіка наочних методів навчання? Які умови їх ефективного застосування?
8. Чим відрізняються практичні методи навчання від словесних та наочних?
9. Які чинники впливають на вибір методу навчання вчителем?
10. Як пов'язаний вибір методів навчання із дидактичними принципами? Наведіть приклади.

Тест за темою 5

1. Що означає термін «метод навчання»?

- А. Система вправ, яка стимулює розвиток мислення
- Б. Спосіб взаємодії вчителя й учнів для досягнення освітніх цілей
- В. План вивчення навчального предмета
- Г. Оцінювання знань учнів

2. Яка основна структурна одиниця методу навчання?

- А. Етап
- Б. Форма
- В. Прийом
- Г. Засіб

3. Який метод застосовується для словесного тлумачення понять, явищ, принципів дій?

- А. Розповідь
- Б. Пояснення
- В. Бесіда
- Г. Лекція

4. Що з наведеного є словесним методом навчання?

- А. Демонстрація
- Б. Практичне завдання
- В. Графічна вправа
- Г. Лекція

5. Що з наведеного не є ознакою бесіди як методу навчання?

- А. Спонукає до самостійних висновків
- Б. Є монологічною формою
- В. Може бути вступною, контрольною тощо
- Г. Передбачає запитання-відповіді

6. Який метод навчання передбачає показ явищ у динаміці?

- A. Ілюстрація
- Б. Спостереження
- В. Демонстрація
- Г. Практична робота

7. **Який метод належить до практичних?**

- A. Лекція
- Б. Дискусія
- В. Ілюстрація
- Г. Лабораторна робота

8. **В якому з методів учні спостерігають, ставлять гіпотези, перевіряють їх?**

- A. Репродуктивний
- Б. Пояснювально-ілюстративний
- В. Проблемно-пошуковий
- Г. Дослідницький

9. **До методів за ступенем самостійності учнів належить:**

- A. Робота з глобусом
- Б. Читання вголос
- В. Самостійне написання твору
- Г. Пояснення теми

10. **Який різновид вправ застосовують для формування умінь у новій ситуації?**

- A. Вступні
- Б. Пробні
- В. Тренувальні
- Г. Творчі

11. **Метод аналітичний означає:**

- A. Об'єднання частин в одне ціле
- Б. Перехід від загального до часткового
- В. Розкладання цілого на частини
- Г. Побудова логічної структури теми

12. **Який метод належить до групи стимулювання і мотивації?**

- А. Лекція
- Б. Лабораторна робота
- В. Диспут
- Г. Робота з підручником

13. **Що з наведеного є критерієм класифікації методів за джерелом знань?**

- А. Складність теми
- Б. Вік учнів
- В. Слово, практика, наочність
- Г. Склад змісту

14. **Яке з тверджень характеризує метод індукції?**

- А. Від узагальнень до прикладів
- Б. Від гіпотези до перевірки
- В. Від часткового до загального
- Г. Від складного до простого

15. **Що з наведеного найбільше впливає на вибір методу навчання?**

- А. Характер підручника
- Б. Мета і завдання уроку
- В. Кількість учнів у класі
- Г. Тривалість зміни

Тема 6

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Поняття про форми організації навчання.
2. Способи удосконалення класно-урочної системи.
3. Урок, його типи і структура.
4. Поняття про контроль навчання. Види контролю.

Завдання для повторення:

1. У чому полягає суть поняття «форма організації навчання»? Які її ознаки?
2. Які функції виконують форми організації навчання в освітньому процесі?
3. У чому відмінність між формою і методом навчання? Чому важливо їх розрізняти?
4. Які існують класифікації форм навчання? У чому полягає їхня практична цінність?
5. Що характеризує урок як основну форму організації навчання в школі?
6. Які основні типи уроків виділяють сучасні дидакти? У чому полягає специфіка кожного з них?
7. Які вимоги висуваються до структури сучасного уроку? Як забезпечити його ефективність?
8. У чому полягають особливості позаурочних форм навчання? Наведіть приклади.
9. Які організаційні форми навчання використовуються у вищій школі? У чому їх переваги?
10. Як змінюються форми навчання в умовах дистанційної освіти? Які нові підходи з'являються?

Запитання для повторення:

1. Що розуміють під формою організації виховного процесу?
2. Які основні компоненти містить кожна форма виховання?
3. У чому полягає відмінність між індивідуальною, груповою та масовою формами виховної роботи?
4. Які ознаки притаманні індивідуальним формам виховання? Наведіть приклади.

5. Назвіть приклади групових форм виховної діяльності. Які їхні переваги?
6. Які виховні завдання найефективніше реалізуються у масових формах?
7. Яке значення має позакласна робота як форма виховання?
8. У чому полягає роль самодіяльності учнів у формуванні змісту і форми виховних заходів?
9. Які критерії доцільного вибору форми організації виховного процесу?
10. Як класифікуються форми виховної роботи за тривалістю, місцем проведення та метою?

Тест за темою 6

1. Що таке форма організації навчання?

- А. Метод подання навчального матеріалу
- Б. Спосіб організації навчальної діяльності за визначеним порядком
- В. Розпорядок дня в школі
- Г. Види педагогічного впливу

2. Яка форма навчання ґрунтується на колективній роботі та має визначений розклад?

- А. Індивідуальна
- Б. Класно-урочна
- В. Індивідуально-групова
- Г. Заочна

3. Кому належить ідея взаємного навчання в белл-ланкастерській системі?

- А. Я. Коменському
- Б. Й. Зіккінґеру
- В. Беллу і Ланкастеру
- Г. Е. Паркхерст

4. **У якій системі учні працюють самостійно, без розкладу, в "лабораторіях"?**

- А. Белл-Ланкастерська
- Б. Мангеймська
- В. Дальтон-план
- Г. План Трампа

5. **Основна мета бригадно-лабораторної форми навчання:**

- А. Вивчення за підручником
- Б. Поєднання колективної та індивідуальної роботи
- В. Тільки індивідуальна робота
- Г. Застосування дистанційного навчання

6. **Який тип уроку передбачає засвоєння нових знань?**

- А. Узагальнення і систематизації
- Б. Засвоєння нових знань
- В. Формування умінь
- Г. Контроль і корекція

7. **Що з наведеного є елементом структури уроку?**

- А. Канікули
- Б. Актуалізація опорних знань
- В. Чверті
- Г. Табелі успішності

8. **Тип уроку, що поєднує кілька рівнозначних цілей:**

- А. Лекція
- Б. Практичне заняття
- В. Узагальнення
- Г. Комбінований урок

9. **Нестандартний урок, що проводиться у формі змагання:**

- А. Урок-дослідження
- Б. Урок-диспут

В. Урок-консультація

Г. Урок-КВК

10. Контроль, який проводиться перед вивченням нової теми:

А. Поточний

Б. Попередній

В. Тематичний

Г. Підсумковий

11. Який метод контролю передбачає спостереження за діяльністю учнів без оцінювання?

А. Щоденне спостереження

Б. Усне опитування

В. Письмова робота

Г. Тестування

12. До функцій контролю не належить:

А. Діагностична

Б. Навчальна

В. Стимулююча

Г. Каральна

13. Основний недолік усного опитування:

А. Висока вартість

Б. Недоступність учням

В. Не дозволяє перевірити логіку мислення

Г. Залежність оцінки від сторонніх факторів

14. Графічна перевірка знань найчастіше використовується з предметів:

А. Література

Б. Історія

В. Математика, креслення

Г. Музика

15. Що відображає високий рівень навчальних досягнень учня?

А. Відповідає з допомогою вчителя

- Б. Володіє фрагментарними знаннями
- В. Дає відповіді за зразком
- Г. Має системні, глибокі знання і здатен самостійно застосовувати їх

Тема 7

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

План

1. Поняття про виховання як складову педагогічного процесу.
2. Концепції виховання.
3. Етапи виховання.
4. Показники і методи діагностики вихованості учнів.

Завдання для повторення:

1. У чому полягає суть виховання як складової педагогічного процесу? Які його основні цілі?
2. Назвіть і охарактеризуйте основні завдання сучасної системи виховання.
3. Які основні етапи організації процесу виховання виділяються в педагогіці?
4. У чому полягає різниця між директивною, прихованою та моделлю сприяння?
5. Розкрийте зміст чотирьох етапів виховання.
6. Які внутрішні та зовнішні показники вихованості учнів виділяють у педагогіці?
7. Які методи діагностики вихованості вважаються найефективнішими? Наведіть приклади.
8. У чому полягає сутність управління процесом виховання? Які його основні завдання?
9. Які якості повинен мати педагог для ефективної виховної роботи відповідно до концепції національного виховання?

10. За якими критеріями визначають рівень вихованості особистості? У чому полягає різниця між високим, середнім і низьким рівнем вихованості?

Запитання для повторення

1. Як визначається процес виховання у контексті педагогіки?
2. У чому полягає відмінність між вихованням у широкому й педагогічному сенсі?
3. Назвіть основні етапи організації процесу виховання учня чи учнівського колективу.
4. Які завдання виховання визначаються сучасними потребами суспільства?
5. Які три базові моделі виховання виділяються в сучасній педагогіці?
6. У чому полягає суть моделі виховання-сприяння?
7. Які чотири етапи виховання особистості виокремлюють?
8. Як класифікуються показники вихованості учнів? Наведіть приклади.
9. Які методи найчастіше використовують для діагностики вихованості школярів?
10. Які основні критерії оцінки вихованості особистості можна виокремити?

Тест за темою 7

1. **Яке визначення найточніше розкриває поняття "процес виховання"?**
  - а) Процес навчання учнів новим дисциплінам
  - б) Система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно розвиненої особистості
  - в) Процес передавання знань між поколіннями
  - г) Управління навчальним процесом

2. У якому середовищі виховання перетворюється на педагогічний процес?

- а) У сім'ї
- б) У таборі
- в) У навчально-виховному закладі з участю фахівців
- г) У групі однолітків

3. Що є першим етапом процесу виховання?

- а) Реалізація виховної програми
- б) Визначення ідеалу – сукупності рис, які мають бути сформовані
- в) Вивчення особистості вихованця
- г) Формування ставлень до правил

4. На якому етапі виховання реалізується програма заходів?

- а) Першому
- б) Другому
- в) Третьому
- г) Четвертому

5. Яка мета четвертого етапу процесу виховання?

- а) Контроль за поведінкою учня
- б) Спонування до самовиховання та самоосвіти
- в) Організація колективної діяльності
- г) Вивчення інтересів дитини

6. Який стиль виховної взаємодії призводить до безвідповідальності вихованців?

- а) Гуманістичний
- б) Відсутність вимогливості та контролю
- в) Демократичний
- г) Наставницький

7. Яке завдання сучасної системи виховання є пріоритетним?

- а) Вивчення іноземних мов
- б) Глобалізація освіти

в) Формування національної свідомості та духовної єдності поколінь

г) Засвоєння цифрових технологій

8. До якої концепції виховання належить віра в здатність дитини самостійно розвиватися?

а) Директивна

б) Прихованого впливу

в) Сприяння

г) Авторитарна

9. Що є основним у моделі прихованого впливу?

а) Відкрите управління діями учня

б) Маніпулятивний, непомітний виховний вплив

в) Самовиховання

г) Виховання прикладом

10. Що є першим етапом у формуванні вихованості?

а) Спрямування на самоосвіту

б) Закріплення поглядів

в) Ознайомлення з нормами і правилами поведінки

г) Розвиток переконань

11. Що характеризує третій етап виховання?

а) Розвиток творчого мислення

б) Формування поглядів і переконань

в) Організація самовиховання

г) Мотивація до дій

12. Який метод найчастіше використовують для визначення моральної свідомості учнів?

а) Експеримент

б) Написання творів на задану тему

в) Тест на IQ

г) Аналіз табелів успішності

13. Який з методів дозволяє оцінити внутрішню позицію особистості в кількісних параметрах?

а) Анкетування

- б) Соціометричний метод
- в) Тестування
- г) Дискусія

14. **Що є головним критерієм оцінки вихованості особистості?**

- а) Висловлені переконання
- б) Справи і вчинки особистості
- в) Загальні оцінки вчителів
- г) Позиція в колективі

15. **Що характеризує високий рівень вихованості?**

- а) Виконання більшості правил лише під наглядом
- б) Систематичне дотримання норм і обов'язків
- в) Участь у гуртках
- г) Висока успішність у навчанні

Тема 8

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

План

1. Механізми виховання (питання з педагогічної психології).
2. Принципи виховання.

Завдання для повторення

1. Що таке психологічні механізми виховання? Чому важливо враховувати їх у виховному процесі?
2. Чим ідентифікація відрізняється від наслідування? Яку роль вони відіграють у формуванні особистості?
3. У чому суть механізму емоційного обумовлювання? Як його пов'язують із законом ефекту Торндайка?
4. Як працює мотиваційне опосередкування у виховному процесі? Наведіть приклад.

5. Що таке конформність? У чому полягає відмінність між зовнішньою і внутрішньою конформністю?
6. Як діє механізм «вживання у соціальну роль» у вихованні? Наведіть приклад з педагогічної практики.
7. Що таке когнітивний дисонанс і як його можна використати для зміни переконань вихованця?
8. Як працює механізм самоспостереження у процесі виховання? Чому важливо уникати прямого тиску?
9. Яке значення має принцип «безумовного позитивного ставлення до особистості» у виховному процесі?
10. Чому важливо поєднувати педагогічне керівництво з розвитком ініціативи учнів? Як надмірна опіка впливає на виховання?

Тест за темою 8

1. Що таке психологічні механізми виховання?

- А) Зовнішні методи впливу на учнів
- Б) Глибинні психічні процеси, які діють незалежно від усвідомлення
- В) Форми організації занять
- Г) Етапи навчальної діяльності

2. Що є прикладом механізму ідентифікації?

- А) Повторення дій за вчителем після інструкції
- Б) Емоційне ототожнення себе з іншою людиною та засвоєння її норм
- В) Зміна поведінки під тиском
- Г) Самоспостереження

3. Яка особливість наслідування (імітації)?

- А) Відбувається мимовільно
- Б) Є цілеспрямованим повторенням зовнішніх форм поведінки
- В) Базується на глибокому аналізі
- Г) Неможливе без самоспостереження

4. Що є сутністю емоційного обумовлювання?

- А) Усвідомлення цінностей через логіку
- Б) Формування ставлення до об'єктів через емоції
- В) Ігнорування емоційного стану
- Г) Зовнішній контроль поведінки

5. **Закон ефекту Торндайка стверджує, що:**

- А) Поведінка є випадковою
- Б) Поведінка закріплюється через позитивні наслідки
- В) Поведінка не змінюється внаслідок досвіду
- Г) Лише покарання формує поведінку

6. **Мотиваційне опосередкування – це:**

- А) Засвоєння способів через повторення
- Б) Формування нових мотивів шляхом поєднання з цінними об'єктами
- В) Примус до дій
- Г) Використання лише матеріальних стимулів

7. **Що характерно для конформності?**

- А) Завжди є проявом впевненості
- Б) Зміна позиції без зовнішнього впливу
- В) Пристосування до думки більшості під тиском
- Г) Вона завжди шкідлива

8. **Що означає «вживання в соціальну роль»?**

- А) Ігнорування власних переконань
- Б) Засвоєння норм і способів поведінки, притаманних зайнятій ролі
- В) Повторення дій оточення
- Г) Пристосування до інтересів групи

9. **Когнітивний дисонанс виникає, коли:**

- А) Є узгодженість між поведінкою та переконаннями
- Б) Поведінка суперечить внутрішнім переконанням
- В) Людина перебуває у стресі
- Г) Особистість не приймає соціальної ролі

10. **Що передбачає механізм самоспостереження?**

- А) Наслідування прикладу

Б) Формування якостей через спостереження за власною поведінкою

В) Примус до дії

Г) Аналіз поведінки інших

11. **Як краще формувати якості у вихованця за механізмом самоспостереження?**

А) Через покарання

Б) Через довгі пояснення

В) Шляхом м'якого стимулювання до бажаної поведінки

Г) Ігноруючи його дії

12. **Яка особливість принципів виховання?**

А) Вони застосовуються вибірково

Б) Це рекомендації

В) Їх слід дотримуватись одночасно, бо вони рівнозначні

Г) Є головні та другорядні

13. **Принцип "поєднання поваги з вимогливістю" означає:**

А) Повну довіру учню

Б) Повага до учня дає право висувати до нього вимоги

В) Ігнорування недоліків

Г) Відсутність контролю

14. **Що передбачає принцип прихованості виховних впливів?**

А) Постійне нагадування про виховання

Б) Виховання має бути непомітним і вести до самовиховання

В) Демонстрація авторитету вчителя

Г) Контроль поведінки учнів

15. **Ефективність емоційного виховання забезпечується:**

А) Чіткою інструкцією

Б) Повторенням теоретичних тез

В) Яскравими емоційними переживаннями

Г) Вивченням нормативних документів

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

План

1. Поняття про метод виховання.
2. Класифікація методів виховання.
3. Методи впливу на підсвідомість.
4. Методи звернення до свідомості.
5. Методи виховання через організацію поведінки.
6. Методи оцінювання і корекції поведінки.

Завдання для повторення

1. Що таке метод виховання? Як він відрізняється від прийому?
2. На які основні групи поділяють методи виховання? Наведіть приклади для кожної.
3. У чому полягає суть педагогічно доцільної самопрезентації? Які її вимоги?
4. Чим відрізняється пряме навіювання від непрямого? Наведіть приклади.
5. Які чинники впливають на ефективність навіювання?
6. Як метод переконування пов'язаний із критичним мисленням вихованця? У яких випадках він не діє?
7. Які вимоги до організації дискусії як методу виховання?
8. Чому приклад вважається сильним виховним методом? Яких помилок слід уникати при його використанні?
9. Як діють методи організації поведінки вихованців? Що таке створення виховної ситуації?
10. У яких випадках покарання є педагогічно виправданим? Які принципи слід враховувати при його застосуванні?

Тест за темою 9

1. **Що таке методи виховання?**
А) Форми організації навчання

Б) Способи впливу вихователя на свідомість, почуття і поведінку вихованців

В) Прийоми викладання матеріалу

Г) Принципи морального розвитку

2. **Що таке прийом виховання?**

А) Самостійний метод

Б) Частина методу, окремий елемент його реалізації

В) Система впливів на поведінку

Г) Оцінка результату виховання

3. **Який механізм лежить в основі методу прикладу?**

А) Конформізм

Б) Ідентифікація і наслідування

В) Навіювання

Г) Самоспостереження

4. **До якої групи належить метод навіювання?**

А) Методи організації діяльності

Б) Методи впливу на підсвідомість

В) Методи звернення до свідомості

Г) Методи контролю

5. **Що є ефективною формою навіювання?**

А) Завуальована заборона

Б) Непряме повідомлення через розповідь або натяк

В) Грубе зауваження

Г) Фізичне покарання

6. **Який метод передбачає логічну, аргументовану бесіду з учнем?**

А) Приклад

Б) Переконування

В) Навіювання

Г) Покарання

7. **Що є головною вимогою до ефективної дискусії?**

А) Висловлення авторитетної думки вчителя

- Б) Порівняння поглядів учнів з позицією школи
- В) Вибір цікавої теми та залучення всіх учасників
- Г) Нав'язування учням висновків

8. Який із наведених принципів не відповідає правилам етичної дискусії?

- А) Піднесення руки перед висловлюванням
- Б) Аргументація думки
- В) Перебивання співрозмовника заради уточнення
- Г) Критика ідей, а не людей

9. Чому сила прикладу є ефективною у вихованні

- А) Вона змушує діяти правильно
- Б) Викликає емоційне захоплення і бажання наслідувати
- В) Вона діє через покарання
- Г) Примушує учня до наслідування

10. Що є основою методу привчання?

- А) Покарання за помилки
- Б) Регулярне виконання дій для формування звичок
- В) Самоспостереження
- Г) Імітація ролей

11. Як слід організовувати доручення учням?

- А) Доручення повинні бути однаковими
- Б) Повинні примусово надаватись
- В) Мати значення для учня і відповідати його інтересам
- Г) Видаватись лише відмінникам

12. У чому полягає метод створення виховних ситуацій?

- А) У подоланні порушень поведінки
- Б) У спеціальній організації обставин для розвитку особистості
- В) У покаранні за невихованість
- Г) У спонтанному оцінюванні

13. Яке покарання є допустимим згідно з педагогічними принципами?

- А) Карати всіх учнів за одного

Б) Принижувати за помилки
В) Карати одразу, пояснюючи причину і не принижуючи гідність

Г) Використовувати фізичні вправи як покарання

14. **Заохочення ефективно, якщо:**

А) Дається наперед за обіцянку

Б) Порівнює учня з іншими

В) Є несподіваним і враховує зусилля дитини

Г) Використовується щодня

15. **Неефективне заохочення – це:**

А) Схвалення зусиль

Б) Обіцянка нагороди до виконання дії

В) Вираження подяки

Г) Порівняння з власними досягненнями

Тема 10

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОЛЕКТИВІ

План

1. Поняття про колектив.
2. Умови позитивного впливу колективу на особистість.
3. Стадії розвитку колективу.
4. Шляхи формування колективу.

Запитання для повторення

1. Як Ви розумієте поняття "колектив" і чим він відрізняється від простої соціальної групи?

2. Які основні ознаки учнівського колективу Ви можете назвати?

3. У чому полягає виховний потенціал дитячого колективу?

4. Які стадії розвитку колективу ви знаєте за концепцією А.С. Макаренка?

5. Як взаємодіють колектив і особистість у процесі виховання?
6. Які функції виконує колектив у процесі виховання особистості?
7. Як реалізується принцип самоврядування у виховній роботі з колективом?
8. Які умови забезпечують позитивний вплив колективу на особистість?
9. Як класифікуються міжособистісні стосунки в колективі та яка їх роль у вихованні?
10. Яку роль у згуртуванні учнівського колективу відіграє спільна діяльність і система цінностей?

Тест за темою 10

1. Що є головною умовою формування колективу, за А.С. Макаренком?

- А) Створення правил поведінки
- Б) Наявність спільної мети
- В) Зовнішній контроль педагога
- Г) Однорідність учнів за віком

2. Який тип колективу вважається первинним?

- А) Педагогічна рада
- Б) Шкільна адміністрація
- В) Клас учнів
- Г) Загальношкільне об'єднання

3. Яка кількість осіб є оптимальною для первинного колективу?

- А) 2–5
- Б) 5–9
- В) 10–15
- Г) 30–40

4. Яка головна ознака колективу, що відрізняє його від простої групи?

- А) Спільна професія
- Б) Вік членів колективу
- В) Спільна мета і органи самоврядування
- Г) Прагнення до індивідуалізації

5. У якій фазі особистість активно інтегрується в колектив?

- А) Адаптація
- Б) Індивідуалізація
- В) Інтеграція
- Г) Автономія

6. Хто першим обґрунтував ідею виховання через колектив?

- А) Сухомлинський
- Б) Макаренко
- В) Коменський
- Г) Ушинський

7. Який із варіантів не є умовою позитивного впливу колективу на особистість?

- А) Реалізація здібностей кожного
- Б) Гуманні взаємовідносини
- В) Пріоритет колективної думки за будь-яких умов
- Г) Рівність прав і обов'язків

8. Яка стадія колективу, за А.С. Макаренком, передбачає високий рівень згуртованості?

- А) Перша
- Б) Друга
- В) Третя
- Г) Початкова

9. Який із принципів колективного життя вважається основним, за А.С. Макаренком?

- А) Консерватизм

Б) Постійний рух уперед

В) Ієрархія

Г) Оцінювання

10. Що є індикатором виховного потенціалу дитячого колективу?

А) Вік членів

Б) Рівень знань

В) Творча самобутність і самоуправління

Г) Кількість учнів

11. Яка форма організації учнівського колективу сприяє розвитку самостійності та відповідальності?

А) Щоденні звіти перед учителем

Б) Контроль з боку адміністрації

В) Учніське самоврядування

Г) Списування завдань у товариша

12. Яка функція колективу пов'язана з формуванням особистих якостей і моральних переконань?

А) Контрольна

Б) Організаційна

В) Виховна

Г) Адміністративна

13. Що є показником правильної організації управління колективом?

А) Самостійність педагога

Б) Загальна думка колективу з важливих питань

В) Ігнорування індивідуальностей

Г) Стандартизація взаємин

14. Який засіб згуртування учнів доцільно використовувати для розвитку ініціативності?

А) Іспити

Б) Домашні завдання

В) Змагання

Г) Індивідуальні бесіди

15. Що, за А.С. Макаренком, є головною метою впливу колективу на особистість?

- А) Примус до відповідної поведінки
- Б) Оцінка успішності
- В) Формування свідомої дисципліни
- Г) Пристосування до вимог

**ТЕМИ ДЛЯ РОЗРОБКИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ
ПРЕЗЕНТАЦІЙ**

Загальна педагогіка

- 1. Педагогічний процес: сутність, структура, закономірності
- 2. Принципи навчання: класифікація та практичне застосування
- 3. Методи навчання: традиційні та інноваційні підходи
- 4. Форми організації навчання у сучасній школі
- 5. Дидактичні засади сучасного уроку

Теорія виховання

- 6. Процес виховання як педагогічна система
- 7. Методи виховання: характеристика, переваги, обмеження
- 8. Національне виховання як основа формування громадянина
- 9. Самовиховання та його роль у розвитку особистості
- 10. Сучасні концепції виховання: директивна, маніпулятивна, модель сприяння

Особистість у педагогічному процесі

- 11. Психолого-педагогічні основи розвитку особистості учня
- 12. Педагогіка партнерства: учень – учитель – батьки
- 13. Формування ключових компетентностей у здобувачів освіти

14. Індивідуалізація та диференціація навчання
Сучасна освіта і педагогічні інновації
15. Інноваційні технології в освіті: інтерактивне та проектне навчання
16. STEM-освіта: сутність, цілі, методи реалізації
17. Цифрова педагогіка: виклики і перспективи
18. Медіаосвіта в сучасному навчальному процесі
19. Інклюзивна освіта: принципи, організація, педагогічні підходи
Професійна діяльність педагога
20. Професійна компетентність сучасного вчителя
21. Педагогічна майстерність: структура, шляхи формування
22. Педагогічна етика і культура вчителя
23. Профілактика професійного вигорання педагога
24. Педагогічна рефлексія як умова професійного зростання

ДОБІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ДЛЯ АНАЛІЗУ

1. «Учень провокує»: як діяти в ситуації конфлікту?

Під час уроку один з учнів постійно перебиває вчителя, коментує з іронією його слова. Як реагувати педагогу, зберігаючи педагогічну етику та авторитет?

2. «Чи варто виставляти оцінку за поведінку?»

Учень не виконав завдання, бо допомагав іншому вчителю під час перерви. Ви знаєте це, але за критеріями – завдання не здане. Як ви вчините?

3. «Інклюзивний виклик»

У класі з'явився учень з особливими освітніми потребами, а інші діти реагують з нерозумінням або насмішками. Які дії вчителя будуть педагогічно доцільними?

4. «Колега проти інновацій»

Ви – молодий педагог, використовуєте інтерактивні методи, а старший колега публічно висловлює незгоду і «вчить, як треба». Як поводитися в цій ситуації?

5. «Шкільний булінг: бачити чи мовчати?»

Під час спостереження на перерві ви помічаєте, що група учнів цькує однокласника. Як діяти? Коли і як втручатися?

6. «Діти мовчать – чи ви не з ними?»

На уроці більшість учнів не виявляють активності, уникають відповідей. Які можливі причини? Як змінити ситуацію?

7. «Невиконане домашнє завдання – протест чи недбалість?»

Троє учнів не підготували домашню роботу. Виявляється, їм було важко зрозуміти матеріал. Як педагог повинен відреагувати: покарати чи змінити підхід?

8. «Батьки контролюють кожен крок учителя»

Батьки одного з учнів вимагають щоденного звіту про оцінки та поведінку дитини. Як знайти межу між партнерством і педагогічною автономією?

9. «Урок не вдався. Що далі?»

Ви проводите відкритий урок, і все йде не за планом: техніка не працює, учні не активні, керівництво спостерігає. Як діяти під час і після уроку?

10. «Оцінювання як виклик»

У вас клас, де рівень знань учнів значно відрізняється. Як оцінювати учнів об'єктивно, не демотивуючи слабших і не занижуючи вимог до сильніших?

ШАБЛОН АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Опис ситуації (факти без оцінок)

Хто учасники ситуації?

У якому контексті вона виникла (урок, перерва, позакласна діяльність тощо)?

Що саме сталося?

Визначення проблеми

У чому полягає педагогічна проблема або конфлікт?

Хто і чому опинився в складній ситуації?

Які суперечності або виклики виникли?

Аналіз ситуації

Які причини могли призвести до ситуації?

Які потреби, емоції, мотиви є у кожного учасника?

Які педагогічні принципи чи етичні норми зачеплені?

Постановка мети

Яка педагогічна мета в цій ситуації?

Чого має досягти педагог (корекція поведінки, підтримка, розвиток самостійності тощо)?

Можливі варіанти дій

Які рішення може прийняти педагог?

У чому переваги та ризики кожного варіанту?

Обґрунтування вибору оптимального рішення

Яке рішення ви обираєте і чому?

Які педагогічні, психологічні чи етичні аргументи це підтверджують?

Прогноз результатів

Які наслідки можуть мати ваші дії для всіх учасників ситуації?

Які можливі реакції учнів, колег, батьків?

Рефлексія

Що нового ви зрозуміли про себе як майбутнього педагога?

Як би ви вчинили інакше, маючи більше досвіду?

Як цей аналіз впливає на ваше педагогічне мислення?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ СИТУАЦІЙ

Запитання для аналізу ситуацій, які можна використовувати для: обговорень у малих групах; письмового аналізу; дискусій "за/проти"; підготовки до рольових ігор.

1. *«Учень провокує»: як діяти в ситуації конфлікту?*

Які причини можуть лежати в основі такої поведінки учня?

Як можна зберегти педагогічний авторитет без агресії?

Які реакції вчителя будуть продуктивними, а які – руйнівними?

Як запобігти подібним ситуаціям у майбутньому?

2. *«Чи варто виставляти оцінку за поведінку?»*

Чи варто оцінювати лише результат, чи й зусилля учня?

Як врахувати індивідуальні обставини без порушення принципу рівності?

Як пояснити учню свою позицію, щоб зберегти довіру?

Як би ви оцінили цю ситуацію з точки зору справедливості?

3. *«Інклюзивний виклик»*

Яких заходів має вжити педагог, щоб сформувати культуру прийняття?

Як залучити інших учнів до підтримки дитини з ООП?

Які педагогічні помилки можуть поглибити ізоляцію дитини?

Як співпрацювати з батьками та асистентом учня?

4. *«Колега проти інновацій»*

Як зберегти добрі стосунки з колегою, не зрікаючись своїх методів?

Чи варто змінювати свою педагогічну позицію під тиском?

Як проявити професійну етику в цій ситуації?

Чи є сенс обговорити конфлікт публічно?

5. *«Шкільний булінг: бачити чи мовчати?»*

Як розпізнати, де межа між жартом і цькуванням?

Якими мають бути першочергові дії вчителя?

Як не загострити ситуацію ще більше?

Як залучити клас до формування безпечного середовища?

6. *«Діти мовчать – чи ви не з ними?»*

Які причини можуть пояснювати пасивність учнів?

Як змінити атмосферу на уроці?

Які форми і методи активізують взаємодію?

Як визначити рівень зацікавленості дітей?

7. *«Невиконане домашнє завдання – протест чи недбалість?»*

Як визначити причину невиконання завдання?

Чи має учень право на помилку або слабкість?

Як не допустити повторення ситуації?

Чи може вчитель використовувати гнучке оцінювання?

8. *«Батьки контролюють кожен крок учителя»*

Де межа між партнерством і втручанням?

Як налагодити діалог із надмірно контролюючими батьками?

Як захистити свою професійну автономію без конфлікту?

Чи слід обговорити ситуацію з адміністрацією?

9. *«Урок не вдавсь. Що далі?»*

Що саме «пішло не так» і чому?

Як вчитель має реагувати на стресову ситуацію?

Чи варто визнавати помилки перед учнями?

Як зробити з цієї невдачі навчальний досвід?

10. *«Оцінювання як виклик»*

Як забезпечити об'єктивність у класі з різним рівнем знань?

Чи можливо зберегти мотивацію в усіх учнів одночасно?

Які види оцінювання (формувальне тощо) доцільні?

Як донести до учнів сенс оцінки як зворотного зв'язку, а не кари?

ТЕМИ ДЛЯ РЕФЕРАТИВ З ПЕДАГОГІКИ

Загальна педагогіка та теорія виховання

1. Сутність та структура педагогічного процесу
2. Принципи навчання у шкільній освіті: традиції та інновації
3. Методи навчання: класифікація, ефективність, сучасний підхід
4. Формування національної свідомості в процесі виховання
5. Виховання як соціально-педагогічне явище
6. Педагогічні умови формування учнівського колективу
7. Особистісно орієнтоване навчання як педагогічна технологія
8. Роль класного керівника у вихованні учнів
9. Стилi педагогічного спілкування: вплив на результативність навчання
10. Педагогічна діагностика: мета, методи, практичне застосування

Сучасна освіта і педагогічні інновації

11. Інноваційні педагогічні технології в сучасній школі
12. Інтегроване навчання: суть, переваги, практичне впровадження
13. Інклюзивна освіта: виклики, шляхи реалізації, досвід
14. Формування ключових компетентностей учнів: підходи та перспективи
15. STEM-освіта як сучасна стратегія розвитку креативного мислення
16. Цифрові технології в освіті: педагогічні можливості та ризики
17. Формувальне оцінювання: педагогічний зміст та практичне застосування

Професія педагога і професійний розвиток

18. Педагогічна майстерність як основа успішної професійної діяльності
19. Професійна етика вчителя: норми, виклики, дилеми
20. Педагогічне мислення та рефлексія як компоненти професійної компетентності

Ключі до тестових завдань:

Тест за темою 1 (правильні відповіді)

1. Б. Виховання як цілеспрямований вплив на розвиток особистості
2. В. XVII
3. В. Конструктивно-технологічну
4. Г. Сократ
5. В. «Учіння виробляє прекрасні речі лише на основі праці»
6. В. Я.А. Коменський
7. В. Маєвтика
8. В. Освіта
9. В. Системи освіти в різних країнах
10. Г. Сурдопедагогіка
11. Б. Виявлення об'єктивних закономірностей навчання і виховання
12. Г. Експеримент
13. Б. Освіту пенсіонерів
14. В. Г. Сковорода
15. В. Точність вимірювання заявленої якості

Тест за темою 2 (правильні відповіді)

1. В. Окремий представник людського роду з психофізіологічними особливостями
2. В. Рівень актуального розвитку
3. В. Засвоєння соціального досвіду, ролей і норм
4. Г. Л. Виготський
5. Г. Активність самої особистості
6. В. Біогенетична
7. В. Неповторне поєднання природних і соціальних якостей
8. В. Натуралістична
9. Б. Людина прагне реалізувати свій потенціал
10. В. З. Фрейд
11. Г. Формування поведінки через підкріплення
12. В. Засвоєння норм поведінки
13. В. Мікрочинники
14. Б. «Зневага до виховання є загибеллю людей...»
15. В. Біохімічні та соматичні властивості

Тест за темою 3 (правильні відповіді)

1. Б. Виховання, яке здійснюється у навчальних закладах підготовленими фахівцями
2. В. Цільовий
3. Б. Взаємне доповнення з метою досягнення мети виховання
4. А. А) Розумове, В) Естетичне, Г) Фізичне
5. Б. Підготовка особистості до виконання соціальних ролей у суспільстві
6. Б. Соціально-правове
7. В. Сприяти гармонійному розвитку й зміцненню здоров'я
8. Б. Перцептивні
9. Б. Гуманізм
10. В. Демократичний

11. В. Спілкування-загравання
12. Б. Референтна влада
13. Б. Змістовий
14. В. Надактивний
15. В. Той, хто має справжній авторитет у свідомості учнів

Тест за темою 4 (правильні відповіді)

1. Б. Наука про навчання і освіту, їх зміст, методи, форми і результати
2. В. Йоган Фрідріх Герbart
3. В. Педагогізм
4. Б. Пояснювально-ілюстративний метод
5. Б. Перевірка гіпотези
6. В. Освітній і навчальний процес як єдине ціле
7. А. Принцип доступності
8. В. Виховно-дисциплінарний
9. В. Продуктивний
10. Г. Формування інтересу до знань
11. В. Предметна дидактика
12. Г. Формування умінь орієнтуватися в інформації і до самоосвіти
13. А. Сприймання
14. В. Принцип зв'язку теорії з практикою
15. В. Принцип суворості

Тест за темою 5 (правильні відповіді)

1. Б. Спосіб взаємодії вчителя й учнів для досягнення освітніх цілей
2. В. Прийом
3. Б. Пояснення
4. Г. Лекція
5. Б. Є монологічною формою
6. В. Демонстрація
7. Г. Лабораторна робота
8. Г. Дослідницький
9. В. Самостійне написання твору
10. Г. Творчі
11. В. Розкладання цілого на частини
12. В. Диспут
13. В. Слово, практика, наочність
14. В. Від часткового до загального
15. Б. Мета і завдання уроку

Тест за темою 6 (правильні відповіді)

1. Б. Спосіб організації навчальної діяльності за визначеним порядком
1. Б. Класно-урочна
2. В. Беллу і Ланкастеру
3. В. Дальтон-план
4. Б. Поєднання колективної та індивідуальної роботи

- 5. Б. Засвоєння нових знань
- 6. Б. Актуалізація опорних знань
- 7. Г. Комбінований урок
- 8. Г. Урок-КВК
- 9. Б. Попередній
- 10. А. Щоденне спостереження
- 11. Г. Каральна
- 12. Г. Залежність оцінки від сторонніх факторів
- 13. В. Математика, креслення
- 14. Г. Має системні, глибокі знання і здатен самостійно застосовувати їх

Тест за темою 7 (правильні відповіді)

- 1. Б. Система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно розвинутої особистості
- 2. В. У навчально-виховному закладі з участю фахівців
- 3. Б. Визначення ідеалу – сукупності рис, які мають бути сформовані
- 4. В. Третьюму
- 5. Б. Спонування до самовиховання та самоосвіти
- 6. Б. Відсутність вимогливості та контролю
- 7. В. Формування національної свідомості та духовної єдності поколінь
- 8. В. Сприяння
- 9. Б. Маніпулятивний, непомітний виховний вплив
- 10. В. Ознайомлення з нормами і правилами поведінки
- 11. Б. Формування поглядів і переконань
- 12. Б. Написання творів на задану тему
- 13. Б. Соціометричний метод
- 14. Б. Справи і вчинки особистості
- 15. Б. Систематичне дотримання норм і обов'язків

Тест за темою 8 (правильні відповіді)

- 1. Б. Глибинні психічні процеси, які діють незалежно від усвідомлення
- 2. Б. Емоційне ототожнення себе з іншою людиною та засвоєння її норм
- 3. Б. Є цілеспрямованим повторенням зовнішніх форм поведінки
- 4. Б. Формування ставлення до об'єктів через емоції
- 5. Б. Поведінка закріплюється через позитивні наслідки
- 6. Б. Формування нових мотивів шляхом поєднання з цінними об'єктами
- 7. В. Пристосування до думки більшості під тиском
- 8. Б. Засвоєння норм і способів поведінки, притаманних зайнятій ролі
- 9. Б. Поведінка суперечить внутрішнім переконанням
- 10. Б. Формування якостей через спостереження за власною поведінкою
- 11. В. Шляхом м'якого стимулювання до бажаної поведінки
- 12. В. Їх слід дотримуватись одночасно, бо вони рівнозначні
- 13. Б. Повага до учня дає право висувати до нього вимоги
- 14. Б. Виховання має бути непомітним і вести до самовиховання
- 15. В. Яскравими емоційними переживаннями

Тест за темою 9 (правильні відповіді)

1. Б. Способи впливу вихователя на свідомість, почуття і поведінку вихованців
2. Б. Частина методу, окремих елемент його реалізації
3. Б. Ідентифікація і наслідування
4. Б. Методи впливу на підсвідомість
5. Б. Непряме повідомлення через розповідь або натяк
6. Б. Переконавання
7. В. Вибір цікавої теми та залучення всіх учасників
8. В. Перебивання співрозмовника заради уточнення
9. Б. Викликає емоційне захоплення і бажання наслідувати
10. Б. Регулярне виконання дій для формування звичок
11. В. Мати значення для учня і відповідати його інтересам
12. Б. У спеціальній організації обставин для розвитку особистості
13. В. Карати одразу, пояснюючи причину і не принижуючи гідність
14. В. Є несподіваним і враховує зусилля дитини
15. Б. Обіцянка нагороди до виконання дії

Тест за темою 10 (правильні відповіді)

1. Б. Наявність спільної мети
2. В. Клас учнів
3. В. 10–15
4. В. Спільна мета і органи самоврядування
5. В. Інтеграція
6. Б. А.С. Макаренко
7. В. Пріоритет колективної думки за будь-яких умов
8. В. Третя
9. Б. Постійний рух уперед
10. В. Творча самобутність і самоуправління
11. В. Учніське самоврядування
12. В. Виховна
13. Б. Загальна думка колективу з важливих питань
14. В. Змагання
15. В. Формування свідомої дисципліни

ПЕРШОДЖЕРЕЛА ТА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

1. Виховні технології в закладах загальної середньої освіти: навч. посіб. / уклад. В. В. Макарчук; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2024. 282 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/17314/1/Посібник%202024.pdf>
2. Збірник тестів з курсу «Педагогіка»: навчально-методичний посібник / За заг.ред. Л.Прокопів, В.Стинської / Авторський колектив: І. Єгорова, В. Ковальчук, Т. Паска, Л. Прокопів, Н. Салига, В. Стинська, І. Стражнікова Івано–Франківськ, 2023. 230 с. URL: <https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2024/01/zbirnyk-testiv.pdf>
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка. Підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Лапо В. В. Теорія і методика виховання: навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 384 с.
5. Марушкевич А.А., Спіцин Є.С., Кошечко Н.В. Педагогіка (у структурно-логічних схемах та таблицях). К. : ЦП «Компринт». 2020. 91 с.
6. Мешко Г. Вступ до педагогічної професії: Практикум: навчальний посібник. Видання 3-тє, виправлене і доповнене. Тернопіль : «Осадца Ю. В.», 2023. 220 с.
7. Михалюк А.М. Педагогіка: інтерактивний контент: навчально-методичний посібник. Київ. Видавництво «Каравелла». 2023. 244 с.
8. Педагогіка: навчальний посібник / І.П. Аненкова, М.А. Байдан, О.А. Горчакова, В.М. Руссол. 2-ге видання, стереотипне. Львів: “Новий Світ-2000”, 2024. 567 с.
9. Педагогіка: Навчальний посібник. В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2024. 416 с.
10. Поясок Т. Б., Беспарточна О. І. Педагогіка : навчальний посібник / Т.Б. Поясок, О.І. Беспарточна. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2024. 208 с. URL: https://vps-education.co.ua/assets/files/Pedagogika_new_book.pdf
11. Хмельницька О. С. Педагогіка. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Переяслав: Домбровська Я.М., 2021. 222 с.
12. Шулигіна Р. А. Педагогіка: навчально-методичний посібник. 2025. URL: <https://surl.li/dbwblj>

Зміст

Передмова: Організація самостійної роботи студентів з педагогіки: зміст, форми і дидактичні орієнтири.....	3
Загальні основи педагогіки і дидактика.....	7
Теорія виховання. Школознавство.....	45
Перелік тем та завдань для самостійної роботи.....	69
Добірка актуальних тем для розробки мультимедійних презентацій.....	108
Добірка педагогічних ситуацій для аналізу.....	109
Шаблон аналізу педагогічної ситуації.....	111
Запитання до аналізу педагогічної ситуації.....	112
Добірка тем для рефератів з педагогіки.....	114
Першоджерела та навчальна література.....	119